รายงานจากการสำรวจภาคสนาม กลุ่มชาติพันธุ์จากยูนนานในพื้นที่ชายแดนไทย-พม่า: อำเภอแม่อาย จังหวัดเชียงใหม่

วสันต์ ปัญญาแก้ว[1]

บริบทประวัติศาสตร์

อาณาบริเวณปัจจุบันที่ครอบคลุมอำเภอแม่อายและพื้นที่ชายแดนไทย-พม่า ระหว่างเขตจังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย และรัฐฉาน แถบเมืองสาด เมืองปั่น เมืองโต๋น จนถึงเมืองนาย ในอดีตราว 750 ปีก่อน เคยเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านนา หรือกล่าวได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์การสร้างรัฐไทสมัยราชวงศ์มังรายมาแต่แรกเริ่ม หลังตั้งเมืองเชียงรายบนฝั่งแม่น้ำกกในปี พ.ศ.1805 พญามังรายได้ขยายอำนาจรัฐไทของพระองค์ขึ้นไปหนเหนือถึงเชียงตุง (ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำสาละวิน) ไปทางหนตะวันออกจรดแม่น้ำของถึงเชียงของ ส่วนทางตะวันตกได้ขยายอำนาจขึ้นมาตามลำน้ำกก และตั้ง “เวียงฝาง” ขึ้นในปี พ.ศ.1817 พญามังรายสถาปนาอำนาจรัฐไทปกครองไพร่พลผู้คนอยู่ในแถบเมืองฝางนานหลายปี จากนั้นจึงเคลื่อนทัพลงมาตีเมืองหริภุญไชย จนยึดเมืองทางเหนือของพวกมอญแห่งนี้ได้สำเร็จ ในปี พ.ศ.1824 และต่อมาจึงได้สร้างเวียงเชียงใหม่ขึ้นบนฝั่งตะวันตกของแม่น้ำปิงในปี พ.ศ. 1835

กล่าวได้ว่าหัวเมืองไทซึ่งตั้งอยู่ในอาณาบริเวณชายแดนซึ่งปัจจุบันเป็นพื้นที่รอยต่อระหว่างภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย (เขตอำเภอแม่จัน แม่อาย ฝาง ลงมาทาง อำเภอเมืองแม่ฮ่องสอน) และรัฐฉานของประเทศพม่า (แถบเมืองสาด เมืองโต๋น เมืองปั่น และ เมืองนาย) นั้น แม้ว่าไพร่ฟ้า สามัญชน ส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มคนไท ที่(เดิม)

[1] ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ถูกเรียกว่า “เงี้ยว”[2] เป็นกลุ่มเมืองที่ตั้งขึ้นจากการขยายอำนาจและปกครองโดยเจ้าฟ้าผู้นำรัฐไทซึ่งสืบสายสันติวงศ์มาจากพญามังราย และสืบมาจนถึงปลายราชวงศ์มังราย (ราวพุทธทศวรรษ 2110) ก่อนที่พม่าอังวะจะแผ่ขยายอำนาจเข้ายึดหัวเมืองไทในล้านนา คือเชียงตุง เชียงแสน เชียงของ เชียงราย ลามไปถึง เชียงรุ่ง (สิบสองปันนา) และยึดเชียงใหม่ได้สำเร็จ

---

[2] คำว่า “เงี้ยว” นอกจากจะปรากฏใน “ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่” ยังเป็นคำที่ใช้กันอย่างแพร่หลายในภาคเหนือตอนบนของประเทศไทยมานาน ก่อนที่ไม่นานมานี้เองที่คำๆ นี้ จะกลายเป็นคำที่มีความหมายเชิงดูถูกเหยียดหยาม จนกระทั่งในประเทศไทยได้ถูกเลิกใช้และพยายามเปลี่ยนไปใช้คำว่า “ไทใหญ่” แทน ส่วนในพม่าและบางส่วนของสิบสองปันนา ยังคงใช้คำว่า “ไต” เรียกชาวไทกลุ่มนี้อยู่ ซึ่งเป็นคำดั้งเดิมที่ใช้กันมาหลายร้อยปี แต่สมัยพญามังราย กล่าวได้ว่าในระบบของการจัดจำแนกกลุ่มชาติพันธุ์ไท คำว่า “เงี้ยว” เป็นชื่อเรียกทางชาติพันธุ์ในระบบความสัมพันธ์เดียวกับคำว่า “ลื้อ ขึน โยน” ซึ่งหมายถึงกลุ่มชนที่พูดภาษาตระกูลไท มีขนบธรรมเนียม ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ รวมจนถึงภาษาพูดและภาษาเขียนเดียวกัน คือนับถือศาสนาพุทธเถรวาท ส่วนในทางการเมืองอยู่ภายใต้ระบบเจ้าฟ้า ซึ่งจะปกครองเมืองต่างๆ ที่มีผู้นำเป็นทั้งเครือญาติหรือเครือข่ายพันธมิตรในระบบเมือง (Principality) ชาว เงี้ยว ขึน ลื้อ และโยน จึงอาจมีสำนึกทางการเมืองซึ่งยึดโยงกับเจ้าฟ้าผู้ปกครองของตนเท่านั้น ลักษณะของระบบอำนาจการปกครองแบบ “เมือง” ที่แยกเป็นอิสระจากกันมากกว่าที่จะเน้นการรวมศูนย์ น่าจะเป็นสาเหตุส่วนหนึ่งที่ทำให้กลุ่มไท “หัวเมืองเงี้ยว” ซึ่งส่วนใหญ่ตั้งอยู่ในรัฐฉาน ต่อมาได้พัฒนาการแตกแยกแตกต่างออกไปภายใต้อิทธิพลอำนาจประวัติศาสตร์อาณานิคมอังกฤษ (นับจากปลายศตวรรษที่ 19) แม้จะเป็น “พวกไท” กลุ่มเดียวกัน ชาวเงี้ยว ดูเหมือนจะมีอัตลักษณ์วัฒนธรรมแตกต่างไปจากพวก “โยน ลื้อ ขึน” ที่ดูเหมือนว่าจะมีความใกล้ชิดกันมากกว่า ทั้งในทางภาษา ศาสนา และการเมือง ในบทความนี้ผู้เขียนใช้คำว่า “เงี้ยว” ซึ่งหมายถึงกลุ่มคนไทในเขตรัฐฉานตอนใต้ ในนัยดังกล่าว ไม่ได้มีเจตนาที่จะผลิตซ้ำความไม่เข้าใจ ที่มักนำไปสู่การเปลี่ยนความหมายของคำว่า “เงี้ยว” ที่ปัจจุบันผู้คนทั่วไปเข้าใจว่าเป็นคำที่มีนัยเชิงลบ กระทั่งปรากฏว่าชาวเงี้ยวเองมักจะเลิกเรียกตัวเองว่า “เงี้ยว” และจำนวนไม่น้อยเปลี่ยนมาเป็น “คนเมือง” ขณะที่อีกจำนวนไม่น้อย (เช่นในแม่ฮ่องสอน) เรียกตนเองว่า ไต หรือ “ไทใหญ่” แทน ซึ่งอันที่จริงคำว่า “ไทใหญ่” ก็เป็นคำใหม่ที่เป็นส่วนหนึ่งของขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อปลดแอกตนเองในรัฐฉาน ประเทศพม่า ที่ดำเนินมาตั้งแต่ต้นทศวรรษ 1960 ปัจจุบัน “ชาวเงี้ยว” ในพม่า ส่วนใหญ่คือคนไทที่เรียกตนเองว่า “ไต” อาศัยอยู่ในเขตรัฐฉานตอนใต้ ขณะที่ชาวโยน ลื้อ ขึน (ในพม่า) นั้นคือคนไทอีกส่วนหนึ่งที่ตั้งบ้านเมืองอยู่ในเขตรัฐฉานตะวันออก (โดยเฉพาะเชียงตุง เมืองยอง) ส่วนในภาคเหนือของประเทศไทยนั้นทั้ง “เงี้ยว ขึน ลื้อ โยน” ได้อาศัยใช้ชีวิตปะปนกับคนพื้นราบกลุ่มอื่นๆ มายาวนานอย่างน้อยตั้งแต่ช่วงต้นรัตนโกสินทร์ ต่อมาประมาณหลังทศวรรษ 2490 ได้เริ่มหันมาเรียกตนเองว่า “คนเมือง” จนกลายเป็นชื่อเรียกอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของผู้คนในล้านนา (แถบภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย) ยุคปัจจุบัน

ความสำคัญของหัวเมืองเงี้ยวที่ปัจจุบันล้วนตั้งอยู่ในเขตรัฐฉาน (หลังการปักปันเขตแดนระหว่างสยามกับบริติชเบอร์ม่า) ไม่ว่าจะเป็น เมืองสาด เมืองปั่น เมืองโต๋น และเมืองนาย นอกจากจะเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์การสร้างรัฐล้านนาสมัยต้นราชวงศ์มังราย ดังปรากฏตามตำนานว่าหลังจากตั้งเชียงใหม่ได้ไม่นาน พญามังรายได้ส่งขุนเครือ บุตรคนที่สาม ให้ไปปกครองขึ้นเป็นเจ้าเมืองนาย ต่อมาหลังมังรายสิ้นพระชนม์ เมื่อขุนครามได้ขึ้นสืบต่อราชบัลลังก์เชียงใหม่แทนพระบิดา (และก่อกู่พญามังรายขึ้นกลางเวียงเชียงใหม่) เป็นพญาไชยสงคราม ได้แต่งตั้งให้ลูกชายคือเจ้าแสนภูขึ้นเป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่ ส่วนขุนครามเองได้กลับไปกินเมืองเชียงรายตามเดิม ต่อมาขุนเครือได้นำไพร่พลจากเมืองนาย ลงมาแย่งชิงบัลลังก์เชียงใหม่ ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ระบุว่า ขุนเครือได้นำทัพชาวเงี้ยว เข้ายึดเชียงใหม่ไว้ได้ จนสถาปนาตนขึ้นเป็นเจ้าเมืองล้านนา (ตำนานบางฉบับจึงมักระบุชื่อขุนเครือเป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่ด้วย) อย่างไรก็ตามขุนครามได้นำทัพจากเชียงรายลงมาสู้จนบุกเข้ายึดเวียงเชียงใหม่คืนมาได้ และปราบดาพญาแสนภูขึ้นเป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่อีกครั้งหนึ่ง

หัวเมืองเงี้ยว ซึ่งส่วนมากตั้งอยู่บนฝั่งตะวันออกของแม่น้ำสาละวินนั้น คือส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านนายุคราชวงศ์มังราย และอันที่จริงพญามังรายและราชวงศ์มังรายก็ต้องการขยายอิทธิพล รักษาอำนาจเหนือดินแดนแถบนี้ไว้ โดยมีเชียงตุงเป็นศูนย์อำนาจด้านเหนือ และเมืองนายเป็นศูนย์อำนาจสำคัญด้านตะวันตก หัวเมืองเหล่านี้นอกจากจะเป็นแดนกันชนทั้งในเชิงยุทธศาสตร์และการค้าระหว่างล้านนากับพุกาม ไพร่พลชาวเงี้ยว ชาวไทเหล่านี้ คือแหล่งที่มาของกองกำลังทหาร ที่พญามังรายและราชวงศ์ใช้ทำสงครามขยายดินแดนของรัฐล้านนา และเมื่อครั้งที่พญามังรายทำสงครามยึดเมืองหริภุญไชยของพวกมอญ ซึ่งกินเวลานานหลายปี จาก “เวียงฝาง” กองกำลังส่วนใหญ่ของพญามังรายก็คือไพร่พลจากหัวเมืองเงี้ยว เมืองไทที่ตั้งอยู่ตอนบนของลุ่มน้ำของ ลุ่มน้ำกก และลุ่มน้ำสาละวิน

ในยุคพญาสามฝั่งแกน (ราวปี พ.ศ. 1947) ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ระบุว่าเมื่อล้านนาต้องเผชิญการคุกคามจากยูนนาน เมื่อทัพจีนยูนนานเคลื่อนพลลงมาล้อมตีเชียงแสน พญาสามฝั่งแกน กษัตริย์ล้านนาได้เกณฑ์ไพร่พลมากถึงสามแสนนายจากเชียงใหม่ เมืองฝาง เมืองนาย เมืองสาด เชียงของ เมืองเทิง และพะเยา ต้านทานและขับไล่กองทัพจากยูนนานให้พ่ายแพ้ถอยกลับไปได้ จะเห็นว่า เมืองฝาง เมืองสาด และ

เมืองนาย นั้นเป็นแว่นแคว้นสำคัญอันเป็นดินแดนที่ชาวเงี้ยวอาศัยร่วมกับชนกลุ่มอื่นในล้านนาของราชวงศ์มังรายเสมอมา

พญาสามฝั่งแกนในวัยชรา เมื่อถูกกลุ่มขุนนางที่มักใหญ่ใฝ่สูง นำโดยนายสามเด็กย้อยโค่นล้มอำนาจ ก่อการรัฐประหาร นำราชโอรสองค์ที่ 6 (ต่อมาคือ พญาติโลกราช) ขึ้นเป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่แทน จนต้องสละบัลลังก์หลบหนีลี้ภัยขึ้นไปตั้งฐานอำนาจอยู่ที่เมืองสาด เมื่อพญาติโลกราชซึ่งเวลานั้นยังเป็นกษัตริย์หนุ่มได้เคลื่อนทัพหวังยึดเมืองสาดจากพระบิดา เจ้าเมืองฝางได้หันมาสนับสนุนพญาสามฝั่งแกน ต่อต้านทัพจากเชียงใหม่ไว้ได้ เหตุการณ์ความขัดแย้งเหล่านี้ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของดินแดนแถบเมืองฝางและแม่อายในปัจจุบัน และหัวเมืองเงี้ยว คือเมืองนาย เมืองปั่น และเมืองสาดในประวัติศาสตร์ของล้านนาเป็นอย่างดี

ที่ราบลุ่มน้ำแม่กกและน้ำแม่ฝาง ในพื้นที่อำเภอแม่อาย จังหวัดเชียงใหม่ ในปัจจุบัน ภูเขาด้านซ้ายคือรอยต่อชายแดนไทย-พม่า

ภาพ: วสันต์ ปัญญาแก้ว พฤษภาคม 2565

กล่าวได้ว่าดินแดนแถบอำเภอฝาง อำเภอแม่อาย รวมไปถึงเมืองสาด เมืองปั่น เมืองโต่น และเมืองนาย ซึ่งปัจจุบันตั้งอยู่ในเขตรัฐฉานตอนใต้นั้น คือบ้านเมืองของ “ชาวเงี้ยวล้านนา” ต่อมาเมื่อจักรวรรดิอังกฤษและฝรั่งเศสได้แผ่ขยายอำนาจอิทธิพล

เข้ายึดดินแดนลุ่มน้ำโขงตอนบน ในช่วงปลายศตวรรษที่ 19 (ราวปี พ.ศ. 2440 เป็นอย่างน้อย) เริ่มมีการปักปันเขตแดนระหว่างรัฐสมัยใหม่ตามแนวคิดรัฐชาติอย่างตะวันตก ด้วยการยึดเอาแนวสันเขาและร่องน้ำลึก เมืองนาย เมืองสาด และหัวเมืองเงี้ยวด้านตะวันตกเฉียงเหนือของเชียงใหม่และแม่ฮ่องสอน จึงกลายเป็นดินแดนในบังคับของอังกฤษไป ซึ่งในเวลาต่อมาคือ “รัฐฉาน” (Shan State) ที่กลุ่มผู้นำ “เมิงไต” โดยเฉพาะภายใต้การนำของขุนส่า หรือ จาง ซี ฟู ยึดเป็นฐานที่มั่นทางการทหารของรัฐฉานตอนใต้ (แถบชายแดนอำเภอฝางและแม่อาย) ทำสงครามเรียกร้องเอกราชที่จะจัดการปกครองตนเอง ตามสัญญาปางโหล่ง (The Panglong Agreement) ที่ตกลงเขียนขึ้นวันที่ 12 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2490 ทว่าต่อมาหลังนายพลอองซานและผู้นำอีกหลายคนถูกลอบสังหาร รัฐบาลพม่าไม่ยอมปฏิบัติตามข้อตกลง ที่จะให้รัฐของชนกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ซึ่งมีอยู่ 7 รัฐ ปกครองตนเองในรูปแบบของรัฐสมาพันธ์ของสหภาพพม่า (Unions of Burma) จึงนำมาสู่สงครามกลางเมืองระหว่างกองกำลังชาติพันธุ์ส่วนน้อยและรัฐบาลทหารพม่าที่ยืดเยื้อยาวนานมากว่า 6 ทศวรรษ ในส่วนของรัฐฉาน (Shan State) แม้ปัจจุบัน ขุนส่าจะ “วางปืน” ไปแล้ว (ในปี พ.ศ. 2539) และอดีตกลุ่มทหารกองทัพเมิงไตของขุนส่าจำนวนไม่น้อยก็ตั้งบ้านเรือน ทำหาหากิน สร้างครอบครัว ปะปนกับชนกลุ่มอื่นๆ ในพื้นที่แม่อายและฝาง ทว่าการเคลื่อนไหวของกองกำลังกู้ชาติรัฐฉานก็หาได้ยุติ ภายใต้การนำของ “เจ้ายอดศึก” ปัจจุบันกองกำลังกู้ชาติรัฐฉานและชาวไทที่เดิมจำนวนไม่น้อยคือ “ชาวเงี้ยวล้านนา” ในแถบรัฐฉานตอนใต้ยังคงเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องเอกราชที่จะมีอำนาจและส่วนร่วมที่จะจัดการปกครองตนเองในรัฐฉานต่อไป

ฝางและแม่อาย ยุคฟื้นบ้านฟื้นเมือง

สงครามระหว่างพม่าอังวะ ล้านนา และอยุธยา ราวต้นพุทธทศวรรษ 2310 ได้ส่งผลสะเทือนอย่างหนักต่อหัวเมืองไท โดยเฉพาะเมืองฝาง เชียงราย และเชียงแสน ซึ่งถูกพม่าโจมตีกวาดต้อนผู้คนไปจนกลายเป็นเมืองร้างนานกว่าครึ่งศตวรรษ จนเมื่ออังกฤษและฝรั่งเศส แผ่ขยายอำนาจและอิทธิพลเข้ามาในพื้นที่ลุ่มน้ำโขงตอนบน พม่าอ่อนแรงลงไป สยามและล้านนาจึงพยายามที่จะรื้อฟื้นบ้านเมืองแถบนี้ขึ้นใหม่ (หลังจากที่เมืองเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง แพร่ น่าน ได้รับการรื้อฟื้นขึ้นก่อนหน้าแล้ว

ราว 50 ปีแรก หลังสงครามพม่า ล้านนา สยาม ยุติลง – ดู Grabowsky 2015) ในการรื้อฟื้นเชียงราย เชียงแสน และเมืองฝาง สามหัวเมืองสำคัญของพื้นที่แถบตอนบนของล้านนา ยุคต้นรัตนโกสินทร์ “กลุ่มเจ้าเจ็ดตน” ผู้นำล้านนายุคใหม่ จำต้องการเกณฑ์ไพร่พลผู้คน จากหัวเมืองต่างๆ ในเขตรัฐไทเดิม อาทิ เมืองสาด เมืองพยาก เมืองยอง เชียงตุง และหัวเมืองแถบตะวันตกของสิบสองปันนา ให้เข้ามาตั้งรกรากสร้างบ้านแปลงเมืองขึ้นใหม่ โดยเฉพาะกลุ่มชาว “เงี้ยว ลื้อ และขึน” จากหัวเมืองไทด้านตะวันออกของแม่น้ำสาละวินที่จะกลายเป็นประชากรสำคัญของ เชียงราย เชียงแสน และเมืองฝาง ชาวไทในล้านนาเดิมที่เรียกว่า “เงี้ยว ลื้อ ขึน” เหล่านี้เอง ต่อมาคือบรรพบุรุษของ “คนเมือง” ในชุมชนพื้นราบของพื้นที่แถบอำเภอฝาง แม่อาย และแม่สรวย แม่จัน ที่อาศัยปะปนกับกลุ่มคนไทโยน

การตั้งเมืองเชียงราย เชียงแสน และเมืองฝาง ขึ้นใหม่สมัยนี้ และการสำรวจทำแผนที่เพื่อปักปันเขตแดนระหว่างสยาม อังกฤษและฝรั่งเศส ที่เริ่มดำเนินมาอย่างจริงจังในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จะว่าไปจึงกลายเป็นสองกระบวนการที่ดำเนินควบคู่กัน สำหรับสยามและล้านนา การรื้อฟื้นตั้งเมืองสำคัญในพื้นที่ชายแดนตอนบน (อย่างน้อย) 3 เมือง คือเมืองเชียงราย ตั้งใหม่ในปี พ.ศ. 2386 ส่วนเชียงแสนและเมืองฝาง รื้อฟื้นขึ้นในปีเดียวกันคือในปี พ.ศ. 2423

> “ท่าตอนเป็นเพียงหมู่บ้านเล็กๆ มีกระท่อมรวมกันอยู่ราว 12 หลังคาเรือน กระจัดกระจายไปตามริมฝั่งทั้งสองของแม่น้ำกก ซึ่งตอนนี้ตื้นมาก...
> ท่าตอนเปนหมู่บ้านเงี้ยวแท้ๆ เป็นแห่งแรกที่ข้าพเจ้ามาถึง พลเมืองในแถบนี้อยู่ภายในการปกครองดูแลของพระเจ้าแผ่นดินพม่า
> ...
> (จากท่าตอน)
> เราล่องเรือตามน้ำมาราว 2 ชั่วโมง ก็ถึงตอนที่แม่ฝางและแม่กกไหลมาบรรจบกันที่แดนต่อแดนระหว่างไทยกับเงี้ยว..”

นักสำรวจธรรมชาติวิทยา คาร์ล บ๊อก พรรณนาเกี่ยวกับ ท่าตอน ไว้ เมื่อครั้งเดินทางขึ้นมาจากเชียงใหม่ เพื่อสำรวจเมืองฝาง ก่อนจะเดินทางล่องน้ำกก จากท่าตอนต่อไปยังเมืองเชียงราย ราวเดือนเมษา ปี พ.ศ. 2424 ฝางและท่าตอนเมื่อครั้งที่คาร์ล บ๊อก ขึ้นมาพบเห็นนั้น เพิ่งจะฟื้นเมืองขึ้นมาได้เพียงหนึ่งปี ขณะที่เมืองเชียงรายก็มีคำสั่งให้มีการรื้อฟื้นบ้านเมืองขึ้นใหม่ในสมัยพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ไม่นานก่อนหน้านั้นราว 30 ปี

"ท่าตอน" ชุมชนเก่าแก่ในพื้นที่อำเภอแม่อาย ในอดีตถูกใช้เป็นท่าเรือล่องแพไปตามน้ำแม่กกจนถึงเวียงเชียงราย
ภาพ: วสันต์ ปัญญาแก้ว พฤษภาคม 2565

ราวปี พ.ศ. 2423 เจ้าราชสัมพันธวงศ์ ได้รับตราตั้งจากเจ้าหลวงเชียงใหม่ เจ้าอุปราช และ "วังหน้า" (อันอยู่ในรัชสมัยของพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) ให้เกณฑ์พลชักชวนผู้คนขึ้นมา รื้อฟื้น เมืองฝาง ขึ้นใหม่ ผู้คนที่ต่อมาจะกลายเปน "คนเมืองฝาง" นอกจากพวกเงี้ยว จากเมืองสาด เมืองปุด ก็คือพวกลื้อจากลำพูน ที่ก่อนหน้านี้ก็ถูกเจ้าเมืองเชียงใหม่-ลำพูน และมิชชันนารีอเมริกัน กะเกณฑ์ให้ขึ้นไปช่วยฟื้นเมือง เชียงราย และเชียงแสน นั่นเอง และในกรณีของเมืองฝาง ซึ่งตั้งขึ้นใหม่ในปีเดียวกันกับเชียงแสน

บันทึกการเดินทางของนักสำรวจชาวยุโรป คือ Carl Bock, Halt S. Hallet, และ James McCarthy กล่าวตรงกัน คนพื้นเมือง ที่นอกจากจะเป็นพวกเจ้านายและข้าไพร่จากเชียงใหม่ ลำพูน จำนวนไม่น้อยคือชาวเงี้ยวจากเมืองสาด เมืองนาย และหัวเมืองใกล้เคียง ที่ถูกกะเกณฑ์หรือกวาดต้อนให้เข้ามาช่วยสร้าง “เวียงฝาง” ขึ้นใหม่ รวมจนไปถึงชาวมูเซอที่เวลานั้นก็อาศัยอยู่บนดอยสูง ติดต่อ ค้าขายกับคนพื้นราบ เมืองฝาง

ในทำนองเดียวกันกับเมืองฝาง ท่าตอนซึ่งปัจจุบันกลายเปนส่วนหนึ่งของอำเภอแม่อาย จึงเป็น “ชุมชนใหม่” ที่ตั้งขึ้นในยุคต้นรัตนโกสินทร์ มีพวกเงี้ยว ลื้อ โยน เป็นประชากรของเมืองกลุ่มแรกที่อพยพเข้ามาตั้งรกราก โดยมีชาวมูเซอ กะเหรี่ยง และต่อมามี อาข่า จีนฮ่อ จากยูนนาน จนไปถึงชาวจีนโพ้นทะเล (ที่ขึ้นมากับทางรถไฟซึ่งสร้างขึ้นมาถึงลำปางและเชียงใหม่ช่วงต้นพุทธทศวรรษ 2460) ที่ได้อพยพย้ายถิ่นเข้ามาอาศัย ตั้งรกราก ทำมา ค้าขาย อีกหลายระลอก ในห้วงราวๆ 150 ปีที่ผ่านมา

ด้วยเหตุนี้ในกรณีของอำเภอแม่อายซึ่งได้แยกออกจากอำเภอฝางเป็นอำเภอใหม่ในปี พ.ศ. 2510 เราจึงพบชุมชนของชาวเงี้ยวที่ปัจจุบันเรียกว่า “ไทใหญ่” ซึ่งอันที่จริงตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่แถบนี้มายาวนานกว่าศตวรรษ บันทึกเกี่ยวกับการจาริกแสวงบุญของเจ้าหลวงเชียงใหม่ไปยัง ถ้ำตับเต่า ซึ่งมีพระพุทธรูปปางไสยาสน์ หรือที่ชาวล้านนาเรียกว่า “พระนอน” ขนาดใหญ่ตั้งอยู่ อันถือเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์สำคัญที่สาธุชนมากมายในแถบนี้ โดยเฉพาะชาวเงี้ยวซึ่งนับถือศรัทธาในพุทธศาสนาอย่างแรงกล้าจะดั้นด้นเดินทางมาเคารพกราบไหว้เพื่อจาริกแสวงบุญกันทุกปี น่าจะเป็นหลักฐานยืนยันได้เป็นอย่างดี

สันนิษฐานได้ว่าชุมชนหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ทั้งสองฝั่งแม่น้ำกก จากท่าตอนลงไปจนถึง “สบฝาง” หรือบริเวณที่แม่น้ำฝางมาบรรจบแม่น้ำกก ซึ่งปัจจุบันมีการค้นพบโบราณสถานสำคัญสมัยปลายราชวงศ์มังรายด้วย คือ “วัดส้มสุก” (ปัจจุบันตั้งอยู่ในเขตตำบลมะลิกา อำเภอแม่อาย) นั้นส่วนใหญ่คือชุมชนของชาวเงี้ยว หรือ “ไทใหญ่” ที่อาศัยปะปนกับข้าไพร่ชาวไทในล้านนากลุ่มอื่นมาช้านาน กรณีตัวอย่าง “บ้านใหม่หมอกจ๋าม” ซึ่งถือเป็น “ชุมชนใหม่” ดังชื่อของหมู่บ้าน ที่สะท้อนชัดว่าคือ “บ้านใหม่” ที่ชาวไทได้อพยพเข้ามาตั้งรกรากจากหลายทิศทาง ย้อนกลับไปคงไม่ไกลเกินไปกว่าช่วงตั้งเมืองฝางในปี พ.ศ. 2423 กระนั้นสงครามกลางเมืองในพม่าระหว่างทหารของรัฐบาลกลางกับกองกำลังของชนกลุ่มน้อยในรัฐฉานนับจากช่วงต้นพุทธทศวรรษ 2500

ดูจะเป็นสาเหตุสำคัญที่ผลักดันให้ชาวไทใหญ่ ไทลื้อ และชนกลุ่มน้อยอื่นๆ อีกหลายกลุ่ม อพยพหนีตายข้ามมาอยู่อาศัยในดินแดนฝั่งไทยปะปนกับชาวบ้านในแถบอำเภอฝางและแม่อายโดยเฉพาะบริเวณสองฝั่งลุ่มน้ำฝางและน้ำกก เลยขึ้นไปถึงแถบดอยลางและเขตอุทยานแห่งชาติดอยผ้าห่มปกซึ่งครอบคลุมเขตรอยต่ออำเภอฝางและอำเภอแม่อายติดชายแดนไทย-พม่า

ชาวบ้านท้องถิ่นที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ราบตามลุ่มน้ำ แถบอำเภอฝางและแม่อายมาแต่เดิม จำนวนไม่น้อยจึงเป็นลูกหลานของ “ชาวไท” ในล้านนามาแต่เดิม ที่ไม่ว่าจะเรียกว่า “โยน ลื้อ ขึน และเงี้ยว” ซึ่งตั้งชุมชนหมู่บ้านปะปนร่วมกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ที่ได้อพยพเข้ามาอาศัยในภายหลัง ตามยอดดอยหรือสันเขาในแถบอำเภอฝางและแม่อาย (ดอยผ้าห่มปก ดอยลาง) เช่น ชาวกะเหรี่ยง มูเซอ อาข่า และลีซู จากหลักฐานงานเขียนและบันทึกของนักสำรวจ สันนิษฐานได้ว่า ส่วนใหญ่ชนชาติพันธุ์เหล่านี้ อพยพเข้าสู่ดินแดนทางตอนเหนือของพม่า กระทั่งลงมาสู่ชายแดนไทย-พม่า แถบอำเภอฝางและแม่อาย อำเภอแม่สาย แม่จัน ของเชียงราย จนเข้ามาถึง แม่สรวย แถบดอยช้างดอยวาวี ช่วงประมาณ 150 ปีนี่เอง เมื่อเกิดสงครามกลางเมืองระหว่างพวกฮั่นกับมุสลิมในยูนนาน ในปีค.ศ. 1850 หลักฐานทางวิชาการ ตลอดจนพงศาวดาร ตำนาน ระบุตรงกันว่า ราว 200 ปีก่อน นับเป็นช่วงที่มีการเคลื่อนย้ายของผู้คนจากยูนนานลงมาทางใต้อย่างแตกซ่านกระสานเซ็นจนเข้าสู่ดินแดนอุษาคเนย์ตอนบน ไม่ว่าจะเป็นเวียดนามตอนเหนือ ลาว ภาคเหนือของไทย และรัฐฉาน ซึ่งส่วนใหญ่มีระบบนิเวศวิทยาแบบหุบเขาและที่ราบ (Hills and Valleys) ที่ต่อเนื่องมาจากยูนนานและเทือกเขาธิเบต

เงื่อนไขทางภูมิศาสตร์ของแม่อายและฝาง ซึ่งถือเป็นดินแดนปลายทางของเทือกเขาที่ต่อมาจากธิเบต พม่าตอนเหนือและยูนนานในจีน มักจะถูกใช้เป็นเส้นทางทั้งสำหรับการค้าทางไกล (Long Distance Trade) และการอพยพเคลื่อนย้ายของกลุ่มชาติพันธุ์ในยูนนาน เมื่อเกิดภัยพิบัติ หรือสงครามกลางความขัดแย้งระหว่างชาติพันธุ์หรือระหว่างอุดมการณ์การเมืองที่แตกต่างกันในจีน ดังปรากฏว่าช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง (หลังปี พ.ศ. 2490) ความขัดแย้งระหว่างกองทัพปลดปล่อยเพื่อประชาชนของพรรคคอมมิวนิสต์จีน (People’s Liberation Army) และกองทัพทหารจีนคณะชาติ (Republic China) ในยูนนานซึ่งเป็นฐานที่มั่นสุดท้ายของรัฐบาลจีนคณะชาติได้มีการอพยพลี้ภัยจากยูนนานเข้าสู่พม่า ลาว และชายแดนไทย-พม่า จนมาถึงเขตอำเภอฝาง

และแม่อาย อีกครั้งหนึ่ง ซึ่งเป็นที่มาของการตั้งหมู่บ้านของชุมชนชาวจีนยูนนาน (ที่มีทั้งชาวฮั่นและมุสลิม) ของกลุ่มอดีตทหารจีนคณะชาติและครอบครัว ในเขตอำเภอแม่อาย (และพื้นที่ตามแนวชายแดนอื่นๆ ของจังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย และแม่ฮ่องสอน)

สงครามการเมืองระหว่างกองทัพทหารพม่าและกองกำลังชนกลุ่มน้อยในพม่าเอง ซึ่งระเบิดออกมาในพุทธทศวรรษ 2500 และยืดเยื้อมาอย่างยาวนาน บางช่วงก็ปะทุขึ้นอย่างรุนแรงหลายระลอกจนถึงปัจจุบัน กินเวลากว่า 6 ทศวรรษ นับเป็นสาเหตุสำคัญที่นำมาสู่การอพยพลี้ภัยของกลุ่มชาติพันธุ์ส่วนน้อยในพม่า รวมจนไปถึงชาวเงี้ยว ซึ่งในพม่าเรียกว่า “ไต” ขณะที่ในประเทศไทยได้ค่อยๆ เปลี่ยนมาเรียกว่า “ไทใหญ่” (หลังพุทธทศวรรษ 2500) เข้ามาอาศัย ปะปน อยู่ในชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันที่ตั้งอยู่ในเขตแดนประเทศไทย ในแถบอำเภอฝาง แม่อาย เชียงดาว เวียงแหง จนไปถึงแถบอำเภอเมืองแม่ฮ่องสอน ขณะที่กลุ่มชาติพันธุ์ส่วนน้อย เช่น ชาวลื้อจากเมืองยอง ก็เข้ามาตั้งชุมชนอยู่ในแม่อาย (ที่บ้านวังไผ่ ซึ่งเป็นหย่อมบ้านของบ้านใหม่หมอกจ๋าม ตั้งอยู่ข้างแม่น้ำกกด้านตะวันออก) และชาวดาระอั้ง ซึ่งเริ่มจากเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเขตดอยอ่างขางก่อน ต่อมาในฐานะแรงงานและเพื่อแสวงหาที่ทำกินใหม่ จึงค่อยๆ เคลื่อนย้ายเข้าสู่พื้นที่ป่าดอยอื่นๆ ในเขตอำเภอแม่อาย ฝาง และเชียงดาว

เรื่องเล่าเกี่ยวกับความเป็นมาและสถานะของ “บ้านใหม่หมอกจ๋าม” น่าจะสะท้อนยืนยันได้เป็นอย่างดีถึงความเป็นมาของชุมชนหมู่บ้านในอำเภอแม่อายยุคหลังพุทธทศวรรษ 2510 และสถานการณ์ความขัดแย้งในรัฐฉานประเทศไทย อันเป็นเงื่อนไขสำคัญของพื้นที่และลักษณะภูมิรัฐศาสตร์ของแม่อาย ซึ่งตั้งอยู่ในเขตเปราะบางของความมั่นคงตามแนวชายแดนไทย-พม่า

ประวัติบอกเล่าของชุมชนบ้านใหม่หมอกจ๋าม เล่าว่าราว ๆ พุทธทศวรรษ 2500 ชาวบ้านกลุ่มแรกที่อพยพเข้ามาตั้งหมู่บ้านเล็กๆ ขึ้นนั้น มาจากแม่แตง เชียงใหม่ ต่อมาจึงมีครอบครัวของชาวลื้อจากแม่สายอีกจำนวนหนึ่งอพยพโยกย้ายเข้ามาสมทบ และชาวไทใหญ่แถบท่าตอนจากบ้านน้ำยอน ก็ได้ย้ายเข้ามาร่วมตั้งหมู่บ้านขึ้นใหม่ด้วย หลังจากอำเภอแม่อายได้ตั้งขึ้นเป็นอำเภอ (ในปี พ.ศ. 2510) ราวปี พ.ศ. 2516 จึงมีประกาศกระทรวงมหาดไทย ให้ชุมชนบ้านใหม่หมอกจ๋าม ตั้งเป็นหมู่บ้าน หมู่ที่ 13 และต่อมาในปี พ.ศ. 2528 บ้านใหม่หมอกจ๋าม ให้เป็นหมู่ 8 ขึ้นอยู่กับเขตปกครองตำบลท่าตอน อำเภอแม่อาย จังหวัดเชียงใหม่ และกำหนดให้เป็น “หมู่บ้านป้องกันตนเอง

ชายแดน"[3] ในการควบคุมรับผิดชอบของกองบัญชาการทหารสูงสุด เขตกองทัพภาคที่ 3 (ปัจจุบันหมู่บ้านอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของกองร้อยตำรวจตระเวนชายแดนที่ 334) ในช่วงเวลานี้เองยังมีชาวลื้อจากเมืองยอง รัฐฉานตะวันออก อพยพเข้ามาตั้งย่อมบ้านขึ้นอีก คือบ้านวังไผ่ (หมู่ 8 บ้านใหม่หมอกจ๋าม) ในปี พ.ศ. 2528 เดียวกันนั้นเอง กระทรวงมหาดไทย ก็ได้ประกาศตั้งให้บ้านใหม่หมอกจ๋ามเป็น "หมู่บ้านอาสาและพัฒนาตนเอง"[4] ด้วย ปัจจุบันประชากรของบ้านใหม่หมอกจ๋าม ที่ส่วนใหญ่คือชาวไทพื้นราบ ทั้ง "ไทใหญ่" และ"ไทลื้อ" จึงมีทั้งที่ถือสัญชาติไทยและไร้สัญชาติ หรือไม่สามารถระบุสัญชาติได้ รวม 1,131 หลังคาเรือน

[3] โครงการหมู่บ้านป้องกันตนเองชายแดน พื้นที่ชายแดนไทย-พม่า ตั้งขึ้นตามมติคณะรัฐมนตรีปี พ.ศ. 2526 สังกัดภายใต้กองบัญชาการทหารสูงสุด กระทรวงกลาโหม (ที่มา https://ctbdc.navy.mi.th/ct-basc/data/pawatctbasc/pawat.html)

[4] ตาม พ.ร.บ.จัดระเบียบบริหารหมู่บ้าน อพป. พ.ศ. 2522 มาตรา 6 กำหนดไว้ว่า การจัดตั้งหมู่บ้าน อพป. ให้ถือเอาหมู่บ้านตามกฎหมายว่าด้วยลักษณะปกครองท้องที่เป็นหลัก กล่าวคือ หมู่บ้านที่จะประกาศจัดตั้งเป็นหมู่บ้าน อพป. ได้ จะต้องเป็นหมู่บ้านที่ได้รับการประกาศจังหวัดให้เป็นหมู่บ้านตามกฎหมายว่าด้วยลักษณะปกครองท้องที่ เรียบร้อยแล้ว แต่เมื่อปรากฏว่าเป็นหมู่บ้านที่มีความสุ่มเสี่ยงต่อความมั่นคง และปัญหาความมั่นคงรูปแบบใหม่ ทาง กอ.รมน. จึงเสนอให้กระทรวงมหาดไทยประกาศให้หมู่บ้านดังกล่าวเป็นหมู่บ้าน อพป. ตาม พ.ร.บ.จัดระเบียบบริหารหมู่บ้าน อพป. พ.ศ. 2522 (ที่มา https://multi.dopa.go.th/isab/news/cate2/view471)

“บ้านวังไผ่” ชุมชนชาวลื้อพลัดถิ่น จากเมืองยอง รัฐฉาน ประเทศพม่า
เข้าตั้งถิ่นฐานอยู่ข้างน้ำแม่กก ราวปี 2528
ภาพ: วสันต์ ปัญญาแก้ว พฤษภาคม 2565

กลุ่มชาติพันธุ์จากยูนนานในพื้นที่ชายแดน อำเภอแม่อาย จังหวัดเชียงใหม่

พื้นที่อำเภอแม่อาย ถูกแยกออกมาจากอำเภอฝางเพื่อตั้งเป็นอำเภอใหม่ในปี พ.ศ. 2510 เป็นอำเภอเหนือสุดของจังหวัดเชียงใหม่ ติดชายแดนพม่า รัฐฉานตะวันออกและตอนใต้ การแยกแม่อายออกเป็นอำเภอใหม่ ทว่ามีขนาดเล็กๆ จึงเกี่ยวพันไปกับปัญหาความขัดแย้งระหว่างรัฐบาลทหารพม่ากับชนกลุ่มน้อยและการเคลื่อนไหวของพรรคคอมมิวนิสต์พม่า (The Communist Party of Burma) ตามแนวชายแดนไทย-พม่าด้านนี้อย่างมีนัยสำคัญ ปัจจุบันอำเภอแม่อาย มีจำนวนประชากรทั้งหมดราว 78,423 คน แยกเขตตามการปกครองออกเป็น 7 ตำบล คือ ตำบลแม่อาย ตำบลแม่สาว ตำบลสันต้นหมื้อ ตำบลแม่นาวาง ตำบลท่าตอน ตำบลบ้านหลวง และตำบลมะลิกา รวม 93 หมู่บ้าน ทิศเหนือติดกับแดนรัฐฉาน ประเทศพม่า (แถบเมืองสาด เมืองปั่น และเมืองโต๋น) ทิศตะวันออก

ติดกับเขตอำเภอแม่จัน อำเภอเมือง และอำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย ทิศใต้ติดกับอำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย ส่วนทิศตะวันตกติดกับอำเภอฝาง

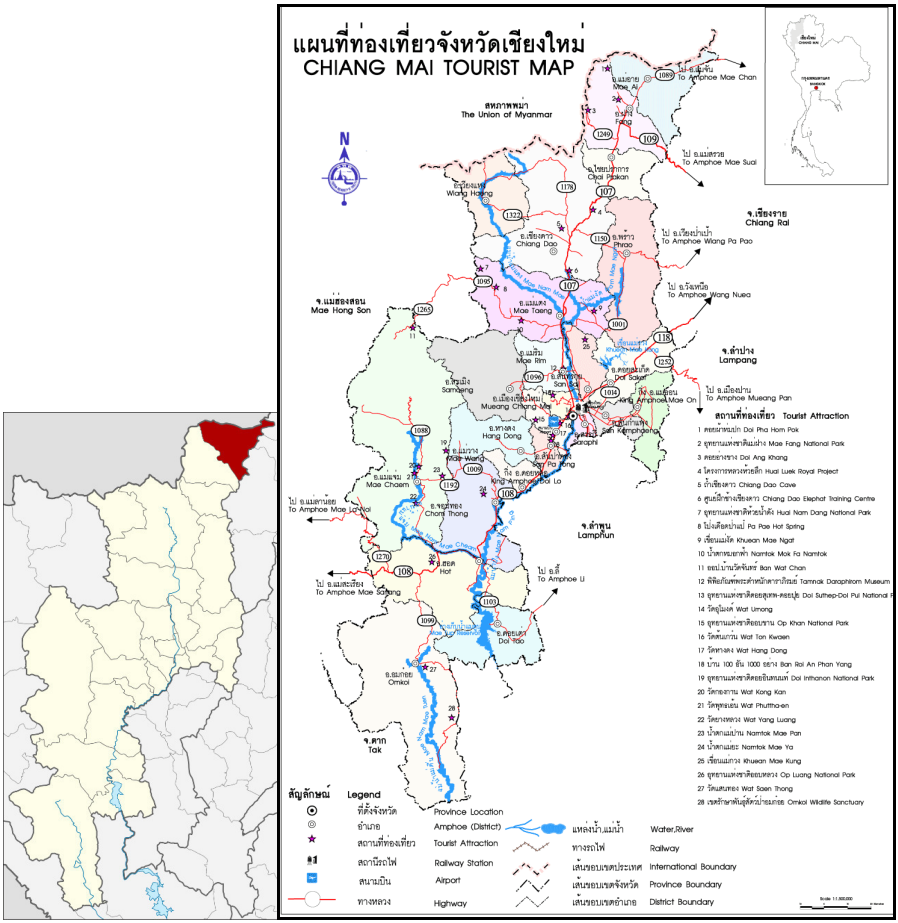

แผนที่แสดงที่ตั้งอำเภอแม่อาย
ซึ่งปัจจุบันเป็นอำเภอเหนือสุดของจังหวัดเชียงใหม่ ติดชายแดนรัฐฉาน

ข้อมูลจากทำเนียบชุมชนบนที่สูง 20 จังหวัดในประเทศไทย พ.ศ. 2559 จัดทำโดย กองกิจการนิคมสร้างตนเองและพัฒนาชาวเขา กลุ่มกิจการชาวเขา กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์[5] (ดูตารางข้างล่าง) ระบุว่า จำนวนประชากรกลุ่มชาติพันธุ์ บนที่สูงในอำเภอแม่อายซึ่งประกอบไปด้วย 6 กลุ่มหลักด้วยกัน คือ 1. ชาวลาหู่หรือมูเซอ[6] 2. อาข่า 3. กะเหรี่ยง 4. ลีซู 5. ปะหล่อง และ 6. เมี่ยน (เย้า) รวมทั้งสิ้น 24,570 คน หรือราว ๆ 5,397 ครอบครัว ในพื้นที่รวม 101 หมู่บ้าน ในจำนวนนี้แยกเป็น ชาวมูเซอ ซึ่งถือเป็นกลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มใหญ่ที่สุดของอำเภอแม่อาย มีอยู่ 62 หมู่บ้าน รวมจำนวน 15,568 คน รองลงมาคือ ชาวอาข่า มี 22 หมู่บ้าน ประชากรรวม 5,592 คน และชาวกะเหรี่ยง ซึ่งมี 1,543 คน ใน 6 หมู่บ้าน ชาวลีซู 1,103 คน ใน 7 หมู่บ้าน ส่วนชาวปะหล่อง มีอยู่ 689 คนใน 3 หมู่บ้าน และชาวเมี่ยน (หรือเย้า) ซึ่งมีจำนวนน้อยที่สุดคือ 75 คน จำนวน 1 หมู่บ้าน (คือบ้านเมืองงามใต้) ในตำบลท่าตอน

[5] การสำรวจจะดำเนินการโดยศูนย์พัฒนาราษฎรบนที่สูง ทุกๆ 5 ปี (ปีล่าสุดคือ 2565 ผลการสำรวจยังไม่ได้เผยแพร่ออกมา) ซึ่งกำหนดว่า ราษฎรบนพื้นที่สูง ที่สำรวจคือกลุ่มชาติพันธุ์ที่ตั้งชุมชนหมู่บ้านเพื่อพักอาศัยและดำรงชีพ อยู่บนพื้นที่สูงกว่าระดับน้ำทะเลตั้งแต่ 500 เมตรขึ้นไป ด้วยเหตุนี้ข้อมูลการสำรวจจึงอาจไม่ครอบคลุมกลุ่มชาติพันธุ์อื่นที่ตั้งชุมชนอยู่อาศัยในพื้นที่ราบต่ำกว่าระดับน้ำทะเล 500 เมตรลงมา และในทางกลับกัน บ่อยครั้งการสำรวจในบางพื้นที่อาจมี ชาวไทพื้นราย ที่อพยพขึ้นไปตั้งชุมชนหมู่บ้าน หาที่ทำกินใหม่บนที่สูงด้วย

[6] ในบทความนี้ จะใช้คำว่า ลาหู่ และ มูเซอ สลับกันไปตามสะดวก ให้เข้าใจว่าคือกลุ่มภาษาชาติพันธุ์เดียวกัน ทั้งนี้เนื่องจากในภาคเหนือของประเทศไทย มักจะใช้คำว่า มูเซอ อย่างไรก็ตามในพม่าและจีนยูนนาน พวกเขามักเรียกตัวเองว่า ลาหู่

กลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง	หมู่บ้าน	ครัวเรือน	ครอบครัว	จำนวนประชากร(คน)
มูเซอ (ลาหู่)	62	3,164	3,369	15,568
อาข่า	22	1,212	1,259	5,592
กะเหรี่ยง	6	371	371	1,543
ลีซู	7	218	247	1,103
ปะหล่อง (ดาระอั้ง)	3	134	137	689
เมี่ยน(เย้า)	1	14	14	75

ทั้งนี้เมื่อแยกพิจารณาตามพื้นที่จะพบว่า ชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงของอำเภอแม่อายเหล่านี้ ส่วนใหญ่จะตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่ตำบลท่าตอน (49 หมู่บ้าน) แม่นาวาง (23 หมู่บ้าน) บ้านหลวง (15 หมู่บ้าน) แม่สาว (9 หมู่บ้าน) ซึ่งพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ตั้งของภูเขาสูง ขณะที่ตำบลแม่อายและมะลิกา มีจำนวนน้อยลงมา (คือ 4 และ 1 หมู่บ้าน ตามลำดับ) ขณะที่ตำบลสันต้นหมื้อนั้น เนื่องจากพื้นที่ทั้งหมดเป็นเขตที่ราบขนาดใหญ่ของลุ่มน้ำฝาง ตามฐานข้อมูลจึงไม่มีหมู่บ้านของกลุ่มชาติพันธุ์บนที่สูงเลย

วัดภาวนานิมิต วัดของชุมชนชาวไทยใหญ่
ตำบลท่าตอน อำเภอแม่อาย จังหวัดเชียงใหม่ ในปัจจุบัน
ภาพ: วสันต์ ปัญญาแก้ว มิถุยายน 2565

อย่างไรก็ตามในเชิงชาติพันธุ์สัมพันธ์ (Ethnicity) หากไม่รวม ชาวไทพื้นราบ (ตามที่รัฐบาลไทยกำหนดจำแนกข้างต้น) และ ชาวไทใหญ่ ซึ่งถือเป็นกลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มใหญ่ที่อาศัยปะปนใช้ชีวิตร่วมกับผู้คนพื้นราบในพื้นที่อำเภอแม่อาย มาช้านาน (แม้ว่าหลังพุทธทศวรรษ 2500 จะมีกลุ่มชาวไทในรัฐฉานอพยพตามเข้ามาสบทบ หรือตั้งหมู่บ้านขึ้นใหม่อีก ดังที่กล่าวไปแล้ว) ในตำบลท่าตอน อำเภอแม่อายยังมี ชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์ จากยูนนานที่ชาวล้านนาเรียกว่า จีนฮ่อ (ส่วนใหญ่ได้สัญชาติไทยแล้ว) ที่ได้อพยพโยกย้ายเข้ามาอาศัยใช้ชีวิตร่วมอยู่ด้วย อนึ่งในกลุ่มที่เรียกว่า “จีนฮ่อ” นี้ยังแยกเป็น ชาวยูนนานมุสลิม ซึ่งตั้งเป็นชุมชนมุสลิมบ้านท่าตอนขึ้นอยู่ในเขตตัวเมือง มีมัสยิดอัลเราะฮ์มะฮ์ (ก่อตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2517) เป็นศูนย์รวมศรัทธาทางศาสนา และชาวจีนฮั่น ที่ส่วนใหญ่คือกลุ่มอดีตทหารจีนคณะชาติและครอบครัว – กลุ่มเดียวกับดอยแม่สะลอง ที่เคลื่อนย้ายเข้ามาสู่พื้นที่ชายแดนไทย-พม่า แถบจังหวัดเชียงราย ราวปี พ.ศ. 2496 เป็นต้นมา ในแม่อายพวกเขาตั้งชุมชนหมู่บ้านแยกออกไปต่างหาก คือที่บ้านสุขฤทัย ส่วน ชาวปะหล่อง หรือที่พวกเขามักเรียกตนเองว่า “ดาราอั้ง” ซึ่งเป็นกลุ่ม

ชาติพันธุ์ส่วนน้อยนับถือศาสนาพุทธมานาน เพิ่งจะอพยพเข้าสู่พื้นที่ชายแดนไทยแถบอำเภอฝางและแม่อาย ราว 30 กว่าปีมานี้เอง ในพื้นที่อำเภอแม่อายพวกเขาอาศัยตั้งชุมชนร่วมอยู่กับหมู่บ้านของ “คนเมือง” ในตำบลแม่สาว คือบ้านศรีดอนแก้วและบ้านเมืองพาน และในตำบลแม่นาวาง ที่บ้านท่าปู

ในส่วนต่อจากนี้จะขอกล่าวถึงความเป็นมาของกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่อำเภอแม่อาย ที่เดิมมีถิ่นฐานบ้านเกิดของบรรพบุรุษอยู่ในมณฑลยูนนาน ทว่าราว 2 ศตวรรษที่ผ่านมาได้เคลื่อนย้ายเข้าสู่ดินแดนแถบภาคเหนือของประเทศไทยในปัจจุบัน พอสังเขป[7]

ลาหู่/มูเซอ Lahu/Musur

ในอำเภอแม่อาย **ชาวลาหู่/มูเซอ** นอกจากจะเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีจำนวนประชากรมากที่สุด คือ 15,568 คน (หรือราว 1 ใน 5 ของประชากรทั้งอำเภอ) ยังเป็นกลุ่มที่ตั้งหมู่บ้านอาศัยอยู่ในพื้นที่ทั้ง 6 ตำบล (ดังกล่าวข้างต้น) โดยส่วนใหญ่ตั้งบ้านเรือนอยู่ในตำบลท่าตอน (23 หมู่บ้าน เช่น บ้านห้วยปูบ้านท่าตอนบ้านห้วยน้ำเย็นบ้านสันต้นดู่และบ้านผาใต้) ตำบลแม่นาวาง (15 หมู่บ้าน คือบ้านฮ่องห้าหลวง บ้านแม่สลักบ้านห้วยคอกหมู บ้านห้วยม่วง และบ้านห้วยหลวงพัฒนา เป็นต้น) และตำบลแม่สาว (8 หมู่บ้าน เช่น บ้านดง บ้านสันป่าข่า และบ้านโป่งไฮ)

ชาวลาหู่ หรือมูเซอ ได้อพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในอาณาบริเวณชายแดนตอนเหนือของประเทศไทย แถบอำเภอเชียงดาว ฝาง และแม่อาย นานกว่าศตวรรษแล้ว ดังปรากฏในบันทึกการเดินทางสำรวจของนักธรรมชาติวิทยาและเจ้าหน้าที่อาณานิคม ไม่ว่าจะ

[7] ในที่นี้ จะไม่กล่าวถึงชาวกะเหรี่ยง ที่แม้จะมีการตั้งชุมชน (6 หมู่บ้าน) อาศัยอยู่ในพื้นที่อำเภอแม่อาย ชาวกะเหรี่ยง ซึ่งในอำเภอแม่อายเป็นกลุ่มที่มีจำนวนประชากรใกล้เคียงกับชาวลีซู ตั้งหมู่บ้านอยู่ในตำบลท่าตอน (4 หมู่บ้าน คือบ้านเมืองงามและบ้านเมืองงามใต้ เป็นต้น) และตำบลแม่นาวาง (2 หมู่บ้าน คือบ้านแม่เมืองน้อย) อย่างไรก็ตามจากจำนวนประชากรที่มีอยู่ไม่มากนัก และตามประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานของชาวกะเหรี่ยงส่วนใหญ่ในประเทศไทยจะอาศัยอยู่ในพื้นที่ทางตอนใต้ของอำเภอฝางลงไปทางอำเภอแม่แจ่ม สะเมิง และอำเภอปาย แม่ฮ่องสอน จนไปถึงแม่ลาน้อย แม่สะเรียง และรัฐกะเหรี่ยงซึ่งตั้งอยู่บนฝั่งตะวันตกของแม่น้ำสาละวิน ไปจนถึงแม่สอดและเมียวดี (เกี่ยวกับชาวกะเหรี่ยงในจังหวัดแม่ฮ่องสอน ดูเพิ่มเติมใน วสันต์ ปัญญาแก้ว 2564)

เป็น Carl Bock, Halt S. Hallet, และ James McCarthy ซึ่งทำงานเป็นที่ปรึกษาการปักปันเขตแดนและจัดทำแผนที่สมัยใหม่ให้กับรัฐบาลสยามในสมัยรัชกาลที่ 5

ข้อมูลการสำรวจของศูนย์วิจัยชาวเขา (กระทรวงมหาดไทย) ในปี พ.ศ. 2526 ระบุว่า มีชาวมูเซอ อาศัยอยู่ในประเทศไทยประมาณ 35,000 คน กระจายตัวอยู่ใน 180 หมู่บ้านของพื้นที่ 5 จังหวัดในภาคเหนือ คือเชียงใหม่ เชียงราย แม่ฮ่องสอน ตาก และกำแพงเพชร ปัจจุบันประมาณว่าจำนวนประชากรของชาวลาหู่ในประเทศไทยนั้นมีอยู่ประมาณ 115,854 คน หรือ 23,105 ครัวเรือน กระจายตัวอยู่ใน 451 หมู่บ้านในเขตภาคเหนือของประเทศไทย (กองกิจการนิคมสร้างตนเองและพัฒนาชาวเขา กลุ่มกิจการชาวเขา 2559) อย่างไรก็ตามจำนวนชุมชนของชาวลาหู่/มูเซอ ที่ตั้งอยู่ในประเทศไทยดังกล่าวนี้ ถือเป็นเพียงส่วนน้อยของชุมชนภาษาชาติพันธุ์ของชาวลาหู่ที่กระจายตัวอยู่ทางตอนใต้สุดของลุ่มน้ำโขงตอนบน ครอบคลุมรัฐภาคตะวันออกในประเทศพม่า ด้านตะวันตกเฉียงเหนือของลาว และทางตอนใต้ของมณฑลยูนนาน

ยูนนานคือบ้านเกิดเมืองนอนเดิมของชาวลาหู่ ในประเทศจีนมีชาวลาหู่อยู่ราว 300,000 คนเป็นอย่างน้อย บ้านเมืองของชาวลาหู่คือยอดดอยในพื้นที่เขตอำเภอซือเหมาและหลินชาง[8] ตั้งอยู่ระหว่างแม่น้ำสองสายคือน้ำสาละวินและแม่น้ำโขง (ในจีนเรียกว่าหลินชาง) พวกเขาอาศัยอยู่บนดอยสูงร่วมกับชนกลุ่มอื่นโดยเฉพาะชาวฮั่น ในขณะที่พื้นที่ราบตามลุ่มน้ำนั้นมักเป็นที่อยู่อาศัยของชาวไท

[8] ในเขตอำเภอซือเหมา รัฐบาลจีนยังได้ก่อตั้ง “เขตปกครองตนเองชาวลาหู่หลินชาง” ขึ้นในปี พ.ศ. 2496 ซึ่งในเขตปกครองตนเองแห่งนี้ มีประชากรชาวลาหู่อาศัยอยู่ราว 50% นอกจากนั้นในพื้นที่ชายแดนจีน- พม่ายังมี “เขตเมืองเลน” ซึ่งถือเป็นตำบลปกครองตนเองของชนชาติส่วนน้อย ลาหู่ ไท และว้า ที่จะมีเจ้าหน้าที่ชาวลาหู่ ทำงานร่วมอยู่ในรัฐบาลท้องถิ่นด้วย นโยบายการผนวกรวมชนชาติส่วนน้อยในประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน ที่ดำเนินการอย่างเข้มข้นส่งผลให้สังคมวัฒนธรรมของชาวลาหู่ จนไปถึงอุดมการณ์ทางการเมืองของพวกเขาจะผสมกลมกลืนเข้ากับวัฒนธรรมของชาวจีนฮั่นไปอย่างแนบแน่น อย่างไรก็ตามก่อนหน้าการปฏิวัติสังคมนิยมจีน (ก่อนปี พ.ศ. 2496) วัฒนธรรมของชาวลาหู่นั้นไม่ได้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับวัฒนธรรมจีนฮั่น มีหลักฐานปรากฏให้เห็นว่า ราวศตวรรษที่ 18 และ 19 (หรือราวพ.ศ. 2340 - 2440) มักเกิดขบวนการต่อต้าน ที่นำโดยผู้นำทางศาสนาภายใต้ลัทธิความเชื่อเรื่อง “พระศรีอาริย์” ก่อเป็น “กบฏชาวลาหู่” ที่ลุกขึ้นต่อต้านการปกครองบงการของจักรวรรดิจีนอยู่บ่อยครั้ง

นโยบายปราบปรามและปกครองชนเผ่าส่วนน้อยของจีนในยูนนาน ทำให้จำเป็นต้องมีการเคลื่อนกองทัพกำลังทหารชาวฮั่นเข้ามาสู่บริเวณชายแดนพม่า-ยูนนานอย่างต่อเนื่อง กระทั่งรัฐอาณานิคมอังกฤษขยายอำนาจผนวกยึดพื้นที่พม่าตอนบนได้สำเร็จในปี พ.ศ. 2429 จึงส่งผลให้สถานการณ์ชายแดนแถบนี้อ่อนไหวและขัดแย้งรุนแรงมากขึ้น สิ้นศตวรรษที่ 19 หรือราว พ.ศ. 2440 หลักฐานรายงานของนักสำรวจชาวอังกฤษชี้ให้เห็นว่าชาวลาหู่จำนวนไม่น้อยได้เคลื่อนย้ายออกจากดินแดนจีนยูนนานลงมาสู่พม่าและลาว ทั้งสาเหตุจากความขัดแย้งระหว่างพวกเขากับชาวจีนฮั่น (ในยูนนาน) และการอพยพโยกย้ายเพื่อแสวงหาที่ทำกินใหม่ ราวปี พ.ศ. 2380 ปรากฏหลักฐานพบว่าชาวลาหู่ได้ตั้งถิ่นฐานขึ้นแล้วในพื้นที่แถบรัฐฉาน พวกเขาพยายามสร้างสายสัมพันธ์กับเจ้าฟ้าเมืองไทในเชียงตุง ด้วยการส่งส่วยบรรณาการ ไม่ว่าจะเป็นข้าวไร่หรือของป่าจากภูเขาสูง กระนั้นชาวลาหู่ก็ยังตั้งชุมชนอาศัยอยู่อย่างเป็นอิสระ

กล่าวได้ว่า การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวลาหู่ออกจากยูนนาน สู่พื้นที่รัฐฉานดำเนินมาอย่างต่อเนื่อง และเพิ่มจำนวนมากขึ้นอย่างมีนัยสำคัญในช่วงปลายพุทธทศวรรษ 2490 หลังจากที่พรรคคอมมิวนิสต์จีนยึดเขตมณฑลยูนนานจากกองทัพรัฐบาลทหารจีนคณะชาติได้สำเร็จในปี พ.ศ. 2496 ปัจจุบันคาดว่าจะมีชาวลาหู่อาศัยอยู่ในเขตชายแดนจีน-พม่า ราวแสนกว่าคน ส่วนในประเทศลาว ประมาณการว่ามีชาวลาหู่อาศัยอยู่ราว 5,000 คน พวกเขาอาศัยอยู่ในแขวงหลวงน้ำทา เมื่อสถานการณ์ในลาวซึ่งตกไปอยู่ภายใต้อิทธิพลของพรรคคอมมิวนิสต์ลาว (The Community Party of Lao) ดูท่าไม่แตกต่างไปจากประเทศพม่า ราวต้นพุทธทศวรรษ 2500 ชาวลาหู่จำนวนไม่น้อยที่รักสันติทั้งในพม่าและลาว จึงอพยพลี้ภัย เข้ามาอาศัยอยู่ในดินแดนแถบภาคเหนือของประเทศไทย[9]

[9] อันที่จริง ตั้งแต่ราวพุทธทศวรรษ 2430 นักเดินทางชาวตะวันตกต่างรายงานว่าได้พบชุมชนหมู่บ้านของชาวลาหู่ ตั้งอาศัยอยู่ตามแม่น้ำกกและบนยอดเขายอดดอยเหนือที่ราบลุ่มเวียงป่าเป้า (จังหวัดเชียงราย) ก่อนแล้ว เจ้าหน้าที่อาณานิคมอังกฤษในพม่าก็รายงานเช่นเดียวกันว่าในช่วงเวลานั้นชาวลาหู่ได้ตั้งชุมชนกระจัดกระจายอยู่ในเขตเชียงตุงและเชียงแข็ง (ทางตะวันตกของแม่น้ำโขงติดชายแดนจีน-สิบสองปันนา) และต่อมาได้เคลื่อนย้ายลงสู่ทางใต้ของภาคเหนือของไทย

ในภาคเหนือของประเทศไทย บริเวณที่ชุมชนชาวลาหู่อาศัยอยู่อย่างหนาแน่น คือในอำเภอฝาง แม่อาย และอำเภอเชียงแสน เช่นเดียวกับชาวลาหู่ในรัฐฉาน หลังจากที่ได้เข้ามาอาศัยตั้งหมู่บ้านขึ้นในประเทศไทย ชาวลาหู่/มูเซอ ได้พยายามสร้างความสัมพันธ์กับชาวไทพื้นราบขึ้นหลากหลายแบบ ทั้งผ่านการค้า แรงงาน และการติดต่อสื่อสารกับผู้นำอย่างน้อยในระดับตำบล บางหมู่บ้านรัฐบาลสยามยังได้แต่งตั้งผู้ใหญ่บ้านชาวลาหู่ขึ้นด้วย เพื่อเป็นตัวแทนติดต่อกับทางการ

กล่าวได้ว่ารัฐบาลไทยได้พยายามดำเนินนโยบายผสมกลมกลืนชนกลุ่มน้อยด้วยการส่งเสริมเผยแผ่พุทธศาสนาขึ้นไปในพื้นที่ดอยสูง และส่งเสริมให้เยาวชนชาวลาหู่บวชเรียนเพื่อการศึกษา รวมไปถึงโครงการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมบนที่สูง ทว่ากระบวนการสร้างชาติและผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมเหล่านี้ดำเนินไปอย่างผสมผสาน (หรือเข้มข้นน้อยกว่าที่ปฏิบัติกันในจีน) จึงไม่น่าแปลกใจที่ชุมชนชาวลาหู่ในภาคเหนือประเทศไทย จะค่อยๆ ซึมซับรับเอาวัฒนธรรมกระแสหลักในสังคมไทยเข้าไปในชีวิตวัฒนธรรมของพวกเขา ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชีวิตวัฒนธรรมของชาวลาหู่ส่วนมากจึงเป็นเรื่องของอิทธิพลที่มาจากสังคมของคนพื้นราบ ซึ่งชาวลาหู่มักจะหยิบยืมมาปรับใช้อย่างเป็นอิสระ ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบการแต่งกาย เทคโนโลยีการผลิต และสิ่งทันสมัยต่างๆ รวมไปถึง อุดมการณ์ทางศาสนาและการเมือง

ในยูนนานชาวลาหู่ที่ได้รับการศึกษาสมัยใหม่ จะพูดภาษาจีนกลางได้ดี ทว่าในภาคเหนือของประเทศไทย หาคนลาหู่ที่พูดภาษาจีนได้น้อยมาก พวกเขามักจะพูดภาษา “คำเมือง” ที่ใช้ในสังคมล้านนาและภาษาไทยกลางได้เป็นอย่างดี และชาวลาหู่ในประเทศไทยามีทั้งกลุ่มที่หันมานับถือศาสนาพุทธ และที่หันไปนับถือศาสนาคริสต์ และในสังคมของชาวลาหู่ ยังมีความแตกต่างหลากหลายภายในกันเองอยู่ด้วย อันที่จริงชาวลาหู่มีชื่อทางชาติพันธุ์ที่เน้นความแตกต่างระหว่างพวกเขากันเองอยู่ ในภาคเหนือของประเทศไทยพบว่ามี ลาหู่ดำ ซึ่งภาษาลาหู่เรียกว่า “ลาหู่นะ” ลาหู่แดง เรียกว่า “ลาหู่ยิ” ลาหู่เหลือง เรียกว่า “ลาหู่ชิ” และ “ลาหู่พุ” หรือชาวลาหู่ขาว เป็นต้น และในสังคมของชาวลาหู่ หรือมูเซอ ที่หลากหลายนี้ พวกเขายังใช้สีของเสื้อผ้าเป็นตัวกำหนดอัตลักษณ์ภายในกลุ่มของพวกเขาด้วย ความแตกต่างระหว่างชาวลาหู่ด้วยกันเองนั้น นักมานุษยวิทยาเสนอว่า คงเป็นผลสืบเนื่องมาจากการใช้สำเนียงภาษาพูด เสื้อผ้าที่สวมใส่ และแบบแผนของชีวิตทางสังคมที่แตกต่างกันนั่นเอง

สิ่งสำคัญซึ่งเป็นตัวแยกชุมชนของชาวลาหู่กลุ่มย่อย ออกจากชาวลาหู่ด้วยกันเองและออกจากลุ่มชาติพันธุ์อื่นด้วย ก็คือภาษาลาหู่ที่พวกเขาใช้ในชีวิตประจำวัน ในทางภาษาศาสตร์ ชาวลาหู่เป็นกลุ่มชนที่พูดภาษาตระกูล Tibeto-Burman ซึ่งสัมพันธ์ใกล้ชิดกับภาษาของชาวลีซู แต่ทว่าค่อนข้างที่จะแตกต่างห่างจากภาษาอาข่า (ซึ่งจัดอยู่ในกลุ่ม Tibeto-Burman เช่นกัน) อยู่มาก ภาษาของชาวลาหู่ เดิมไม่มีอักษรหรือตัวเขียน แต่ราวต้นศตวรรษที่ 20 ในพม่าและยูนนาน มิชชันนารีอเมริกันได้พัฒนาอักษรโรมันขึ้นมาใช้เป็นตัวเขียนสำหรับภาษาลาหู่ ภาษาเขียนของชาวลาหู่ (ในพม่า) จึงมีเป็นแบบโรมันคาธอลิค

วิถีการดำรงชีพดั้งเดิมของชาวลาหู่คือการทำไร่หมุนเวียน (Swidden Cultivation) พวกเขาจะปลูกข้าวไร่ในช่วงหน้าแล้ง และพืชผลเศรษฐกิจอื่นๆ บนแปลงเล็กๆ ซึ่งถากถางมาตามแนวภูเขาและการเผาเพื่อทำไร่ ซึ่งโดยทั่วไปเมื่อที่ดินรอบๆ ชุมชนถูกใช้จนเต็มแล้ว มักจะมีการอพยพเคลื่อนย้ายเพื่อหาที่ทำกินใหม่ พร้อมๆ ไปกับการย้ายหมู่บ้าน ชาวลาหู่ในภาคเหนือของประเทศไทยหลายชุมชนพื้นที่รู้จักการทำนาแบบเหมืองฝาย ซึ่งพวกเขาเรียนรู้มาจากชาวไทพื้นราบนั่นเอง ชาวลาหู่ในไทยจึงอาจจะกลายไปเป็นชาวนาแล้วเป็นจำนวนมาก หากในพื้นที่ที่พวกเขาอาศัยอยู่นั้นไม่ได้มีประชากรอาศัยอยู่หนาแน่นจนเกินไป จนไม่มีไร่นา หรือหากที่ราบลุ่มซึ่งเหมาะสมกับการทำนานั้น จะถูกพวกชาวไทพื้นรายึดไปก่อน

กล่าวได้ว่าโดยทั่วไปในวิถีชีวิตตามจารีตแบบไร่หมุนเวียนดั้งเดิมของชาวลาหู่นั้น พวกเขามักมีวงจรเคลื่อนย้ายหมู่บ้านในช่วงทุกๆ สิบปี ทั้งเพื่อหมุนเวียนหาที่ทำกินใหม่ และในบางกรณีที่อาจมีการย้ายหมู่บ้านด้วยจากเหตุที่ว่า ผู้นำทางพิธีกรรม เชื่อว่าผีเจ้าที่ไม่อยากให้อยู่ในบริเวณนั้นต่อไป

พิธีกรรมความเชื่อซึ่งเป็นศูนย์รวมศรัทธาของชาวลาหู่นั้นคือ การทำบุญไหว้เทวดาบ้าน ที่ชาวลาหู่เรียกว่า “วอนเย่” หรือ “ฮ่อเย่” วอนเย่ เป็นภาษาลาหู่ดำ ซึ่งเป็นพิธีกรรมที่ทำขึ้นเพื่อกราบไหว้เทพสูงสุด และเชื่อว่าเป็นผู้สร้าง พิธีกรรมนี้จะทำขึ้นที่หอเทวดาของหมู่บ้าน ซึ่งโดยทั่วไปมักจะตั้งอยู่ในบริเวณพื้นที่สูงท้ายหมู่บ้าน ลักษณะของหอเทวดานั้นในทางกายภาพก็มีรูปทรงลักษณะคล้ายๆ กับบ้านเรือนของชาวลาหู่นั่นเอง แต่มีขนาดเล็กกว่า หอเทวดา ที่เรียกว่า “วอนเย่” หรือ “ฮ่อเย่” นี้จึงมีลักษณะคล้ายกับวัดประจำหมู่บ้าน อย่างไรก็ตาม หลายๆ หมู่บ้านของชาวลาหู่ก็อาจจะไม่มีหอ

เทวดาที่ว่านี้ กระนั้นพวกเขาจะสร้าง “ศาลเจ้า” หรือ “หอผี” ขึ้นมาแทน ซึ่งโดยทั่วไป “หอผี” ดังกล่าวจะเชื่อมโยงกับ “ผีเจ้าที่” ในบริเวณนั้นนั่นเอง

ชีวิตทางศาสนาของชุมชนชาวลาหู่ มักได้รับอิทธิพลมาจากเพื่อนบ้านชาติพันธุ์อื่นโดยเฉพาะกลุ่มที่มีอารยธรรม หรือวัฒนธรรมที่มีอิทธิพลเหนือกว่า กระนั้นโดยทั่วไปอาจกล่าวได้ว่า ชาวลาหู่จะมีความเชื่อและเคารพนับถือผี “ผี” หรือวิญญาณในโลกของชาวลาหู่นั้นมีทั้งผีที่อยู่ในธรรมชาติ เช่น ผีป่า ผีเขา ผีน้ำ จนไปถึง ผีพระอาทิตย์ ผีสายฟ้าฟาด และผีสายรุ้ง

“ผี” ที่สำคัญที่สุดของชาวลาหู่ก็คือ “ผีบรรพบุรุษ” และ “ผีเจ้าที่” ประจำหมู่บ้าน ผีเจ้าที่เหล่านี้ นอกจากจะคอยปกปักษ์รักษาคุ้มครองภัยให้พวกเขา บ่อยครั้งยังอาจจะช่วยพวกเขาต่อสู้กับคนกลุ่มอื่นด้วย สำหรับชาวลาหู่ ผีบรรพบุรุษจำเป็นต้องได้รับการกราบไหว้อย่างสม่ำเสมอ เช่นเดียวกันกับ “ผีเจ้าที่” หรือผีประจำหมู่บ้าน

เช่นเดียวกับชาวไทในล้านนา ชาวลาหู่ก็มีความเชื่อในเรื่อง “ขวัญ” ขวัญของชาวลาหู่อาจมีหนึ่งเดียว หรือหลากหลาย ความป่วยไข้หากไม่ได้เป็นผลมาจากสาเหตุตามธรรมชาติ มักถูกตีความว่าเป็นเรื่องของ “ขวัญ” โดยทั่วไปการรักษาพยาบาลจึงเกี่ยวข้องกับ “การเรียกขวัญ” หรือการเซ่นไหว้ผี ซึ่งเชื่อว่า อาจเป็นสิ่งที่ทำร้ายขวัญของชาวลาหู่ ดังนั้นเมื่อมีการตายเกิดขึ้น ชาวลาหู่จึงเชื่อว่า “ขวัญ” ได้เดินทางไปสู่ดินแดนของคนตายแล้ว แต่หากเป็นการตายที่ผิดธรรมชาติ หรือตายไม่ดี ขวัญนั้นก็จะกลายเป็นวิญญาณชั่วร้าย ซึ่งท้ายที่สุดก็ต้องถูกขับไล่ออกจากชุมชนของพวกเขาไปนั่นเอง

อาข่า Akha

ในพื้นที่อำเภอแม่อาย ชาวอาข่า ถือเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีขนาดประชากรใหญ่รองลงมาเป็นอันดับ 2 คือราว 6000 คน ส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในตำบลท่าตอน (17 หมู่บ้าน) เช่น บ้านสุขฤทัย บ้านเมืองงามใต้ และบ้านห้วยศาลา ตำบลบ้านหลวง (4 หมู่บ้าน) และแม่นาวาง (1 หมู่บ้าน) หมู่บ้านของชาวอาข่าในแม่อายตั้งอยู่บนพื้นที่เขตภูเขาสูงที่ติดต่อกับอำเภอแม่จันและแม่สรวย (ทางดอยช้างและดอยวาวี) ของจังหวัดเชียงราย ซึ่งมีชุมชนชาวอาข่าตั้งบ้านเรือนอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก

เช่นเดียวกับชาวลาหู่(มูเซอ) และชาวลีซู ชาวอาข่า จัดอยู่ในกลุ่มภาษาชาติพันธุ์ Tibeto-Burman บ้านเมืองของชาวอาข่าแต่เดิม สันนิษฐานว่าตั้งอยู่ในดินแดน

แถบกวางเจาและยูนนานในประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีนปัจจุบัน ต่อมาได้อพยพเคลื่อนย้ายลงมาสู่ทางตอนใต้ของยูนนาน แถบรัฐสิบสองปันนา ก่อนที่จะเข้าสู่ดินแดนว้าและรัฐไทเชียงตุง ขณะที่บางกลุ่มลงปางตะวันออกมุ่งสู่ทางเวียดนาม แถบเมืองไลของชาวไทดำ และเมืองอู พงสาลี ซึ่งเคยเป็นส่วนหนึ่งของรัฐสิบสองปันนาของชาวไทลื้อ ด้วยเหตุนี้จึงจะพบว่า ในเขตเชียงตุง (รัฐฉานตะวันออก) และสิบสองปันนา (ทางตอนใต้ของยูนนานติดชายแดนพม่าและลาว) มีประชากรชาวอาข่า หรือที่พม่าเรียกว่า “อีก้อ” และไทลื้อ เรียกว่า “ข่าก่อ” อยู่เป็นจำนวนมาก พวกเขาตั้งบ้านเรือนอาศัยอยู่บนที่สูง ทว่าก็ค้าขายเข้าตลาดในเมืองปะปนกับคนไทในเชียงตุงและสิบสองปันนามานาน

ภาษาพูดของชาวอาข่า จัดเป็นแขนงหนึ่งของภาษาโล-โล (Lo-Lo) ซึ่งเป็นภาษากลุ่มย่อยของ Tibeto-Burman ใกล้เคียงกับภาษาของชาวลาหู่และลีซู ด้วยเหตุนี้ชาวอาข่าจึงมักจะพูดภาษามูเซอได้ รวมไปถึงจากภาษาพื้นเมืองของจีนยูนนาน และภาษาไทในสิบสองปันนาและล้านนา เช่นเดียวกับชาวลาหู่และลีซู เดิมทีชาวอาข่าไม่มีภาษาเขียน หรือตัวหนังสือของตัวเอง ทว่าต่อมากลุ่มนักวิชาการและมิชชันนารีได้พัฒนาระบบภาษาเขียนของภาษาอาข่าขึ้น

ชาวอาข่าน่าจะเริ่มอพยพเข้าสู่ภาคเหนือของประเทศไทย ก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ไม่นาน ทว่าก็เป็นไปในจำนวนน้อย กระทั่งกลางพุทธทศวรรษ 2490 เมื่อเกิดสงครามกลางเมืองในจีนแผ่นดินใหญ่ ระหว่างกองกำลังปลดปล่อยเพื่อประชาชนของพรรคคอมมิวนิสต์จีนและกองทัพทหารจีนคณะชาติ จึงเป็นเหตุชาวอาข่าจำนวนมากอพยพลี้ภัยเดินทางเข้ามาอาศัยอยู่ตามป่าเขาบนดอยสูงในแถบชายแดนภาคเหนือของประเทศไทย

สำหรับชาวอาข่าที่อาศัยอยู่ในประเทศจีน ลาว และพม่า จำนวนรวมกันแล้วน่าจะมีราวๆ แสนกว่าคน ส่วนในประเทศไทย จากการสำรวจข้อมูลในปี 2526 ของศูนย์วิจัยชาวเขา กองสงเคราะห์ชาวเขา กระทรวงมหาดไทย พบว่ามีชาวอาข่าประมาณ 23,104 คน รวม 113 หมู่บ้าน หมู่บ้าน ส่วนใหญ่ตั้งหมู่บ้านอยู่ในจังหวัดเชียงรายเขตอำเภอแม่สาย แม่จัน เชียงแสน และบริเวณตอนเหนือของแม่น้ำกก ซึ่งก็คือในอำเภอแม่อายนั่นเอง ซึ่งเดิมราว 30 ปีก่อนพบเพียง 1 หมู่บ้าน ชุมชนของชาวอาข่าที่พบในแม่อาย เข้าใจว่าน่าจะเป็นกลุ่มเดียวกันกับชาวอาข่าในอำเภอแม่จัน หรือกลุ่มที่อาศัยอยู่ในอำเภอแม่สรวยบนดอยวาวี ปัจจุบันในพื้นที่อำเภอแม่อาย (ดังกล่าวมาข้างต้น) ชุมชนหมู่บ้านของชาวอาข่าได้เพิ่มจำนวนมากขึ้นเป็น 22 หมู่บ้าน

ลีซู Lisu

ชาวลีซูในอำเภอแม่อาย ส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในพื้นที่ตำบลท่าตอน (มี 4 หมู่บ้าน) และตำบลแม่นาวาง (3 หมู่บ้าน) โดยเฉพาะที่บ้านห้วยหลวงพัฒนา พวกเขาอาศัยตั้งบ้านเรือนร่วมกับชาวมูเซอ

ชาวลีซูในภาคเหนือของประเทศไทยมีประวัติความเป็นมาคล้ายกันกับชาวลาหู่ พวกเขาอพยพออกมาจากยูนนานราวต้นศตวรรษที่แล้วนี่เอง พวกเขาคือชนภาษาชาติพันธุ์ที่จัดอยู่ในกลุ่ม Tibeto-Burman อันเป็นสาขาหนึ่งของภาษา Lo-Lo ซึ่งถือเป็นภาษาของชนโบราณเผ่าหนึ่งที่อาศัยอยู่ทางด้านตะวันตกเฉียงเหนือของยูนนาน บรรพบุรุษของชาวลีซู สืบสายมาจากชาวมองโกลอยด์ เช่นเดียวกับชาวเอเชียส่วนใหญ่ ในยูนนานราว 60 ปีก่อน ประมาณว่ามีประชากรชาวลีซูอยู่ราวสามแสนคน พวกเขาได้เริ่มอพยพเร่ร่อนลงมาจากตอนเหนือของหุบเขาสาละวิน ซึ่งตั้งอยู่ในมณฑลยูนนาน และแถบตอนเหนือของรัฐคะฉิ่น (ประเทศพม่า) ต่อมาพวกเขาได้อพยพเข้าไปทางตะวันตกของรัฐคะฉิ่น และเข้ามาอาศัยอยู่เป็นจำนวนมากตามแนวภูเขารัฐคะฉิ่น ระหว่างพรมแดนพม่าตอนเหนือกับจีนยูนนาน นอกจากนี้ก็ยังกระจัดกระจายอยู่ที่อื่น เช่นไปทางตะวันออกจนถึงฝั่งแม่น้ำโขง และอพยพลงไปทางใต้เข้าไปในเขตรัฐฉาน ในลาวภาคเหนือ และมาจนถึงภาคเหนือของประเทศไทย

ชาวลีซูที่อพยพเข้าสู่ภาคเหนือประเทศไทยนั้น ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มที่เดินทางผ่านมาทางรัฐฉาน แถบเชียงตุงและเมืองปั่น ราว 80 ปีก่อน ข้อมูลการสำรวจของกองสงเคราะห์ชาวเขา ระบุว่าในปี พ.ศ. 2526 มีจำนวนประชากรชาวลีซูในประเทศไทยอยู่ 19,811 คน ใน 140 หมู่บ้าน ปัจจุบันประมาณว่ามีจำนวนอยู่ราว 35,622 คน กระจายตัวอยู่ใน 139 หมู่บ้าน โดยเฉพาะในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย และแม่ฮ่องสอน ส่วนในอำเภอแม่อาย ข้อมูลจากศูนย์พัฒนาราษฎรบนพื้นที่สูงปี 2559 ระบุว่ามีชาวลีซูอยู่ประมาณ1,103 คน ในพื้นที่ 7 หมู่บ้าน นอกจากในพื้นที่อำเภอแม่อายในภาคเหนือของประเทศไทย ชาวลีซูได้ตั้งชุมชนหมู่บ้าน อาศัยอยู่ในเขตอำเภอฝางเชียงดาว แม่แตง พร้าว ของจังหวัดเชียงใหม่ และในเขตอำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน อำเภอแม่จันและอำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย อำเภอแจ้ห่ม อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง

ด้วยเหตุที่ชาวจีนออกสำเนียงเรียกชื่อ ชาวลีซู แตกต่างกันออกไป เช่น Liso, Lisaw, Li-hsaw หรือ Li-shaw ชาวไทในภาคเหนือที่ได้รับเอาสำเนียงของชาวจีนในยูนนาน

ที่เรียกขานชาวลีซู ว่า “ลีซอ” มาใช้ บ่อยครั้งเราจึงมักจะได้ยินคำว่า ลีซู และลีซอ ใช้สลับกันไป อย่างไรก็ตาม ชาวลีซูออกเสียงเองเรียกตัวเองว่า “ลีซู”

เช่นเดียวกับชาวลาหู่ ชาวลีซูซึ่งพูดภาษา Tibeto-Burman ไม่มีภาษาเขียน บางหมู่บ้านจึงใช้อักษรโรมันคาธอลิคที่พวกมิชชันนารีประดิษฐ์ขึ้น กล่าวกันว่าภาษาของชาวลีซู ยากที่จะบันทึกไว้ได้เพราะมีหลายเสียงและหลายรูป สืบเนื่องจากการที่ชาวลีซู ได้อพยพเร่ร่อนเข้าไปอาศัยอยู่ในดินแดนประเทศต่างๆ ของอุษาคเนย์ตอนบนนั่นเอง ผู้ชายชาวลีซู มักจะมีความสามารถพูดได้หลายภาษา เช่น ภาษาจีนยูนนาน ภาษามูเซอ ภาษาอาข่า ภาษาไต (ไทยใหญ่) ภาษาลาว และภาษาไทล้านนา หรือ “คำเมือง” ขณะที่ผู้หญิงชาวลีซูนั้นจะพูดภาษาชาติพันธุ์อื่นต่างจากภาษาตนเองไม่ค่อยได้ ทั้งนี้เนื่องจากแต่เดิม มีจารีตประเพณีมิให้ผู้หญิงทำการติดต่อ คบค้าสมาคมกับชนชาติอื่นจนไปถึงการที่พวกเธออาจไม่มีโอกาสได้เดินทางไกลออกจากหมู่บ้านบ่อยนัก

หมู่บ้านของชาวลีซูนั้นมักตั้งอยู่ในพื้นที่สูงกว่าน้ำทะเล ระหว่าง 4,000-5,000 ฟุต ซึ่งจะเป็นทำเลที่ตั้งที่สูงกว่าหมู่บ้านของพวกชาวอาข่าและมูเซออยู่มาก และพวกเขามักชอบที่จะตั้งบ้านเรือนอยู่ในที่เดิมเป็นเวลาติดต่อถึง 40-50 ปี ซึ่งถือว่านานกว่าชนเผ่าอื่นๆ ที่อาศัยอยู่บนพื้นที่สูงอยู่มาก ชาวลีซู มักจะตั้งหมู่บ้านอยู่ใกล้กับแหล่งน้ำ โดยเฉพาะน้ำตก เพื่อจะได้ใช้ไม้ไผ่ต่อเป็นท่อน้ำเข้ามาใช้ในหมู่บ้าน หมู่บ้านของชาวลีซูที่อพยพมาจากยูนนาน ส่วนใหญ่ตั้งอยู่ใกล้บริเวณชายแดนไทย-พม่า ส่วนทางด้านตะวันออกของแม่น้ำโขง ในพื้นที่ชาวแดนไทย-ลาว นั้นไม่ค่อยพบมากนัก

บ้านเรือนของชาวลีซูมักสร้างตั้งติดพื้น ภายในตัวบ้านนิยมแบ่งห้อง โดยใช้ไม้ไผ่สานเป็นฝากั้นห้อง มีห้องรับแขก ใช้นั่งและนอน ใกล้เตาไฟ ส่วนทางซ้ายมือของตัวบ้านมักเป็นห้องนอนของเจ้าของบ้าน เช่นเดียวกับชาวจีนฮั่นในยูนนาน พวกเขามีธรรมเนียมนับถือผีบรรพบุรุษ ข้างฝาบ้านใกล้ห้องนอนจะมีแท่นบูชาวิญญาณบรรพบุรุษ มีธูปเทียนปักในถ้วยเล็กๆ คล้ายกับแท่นบูชาของชาวจีน ผู้ชายหัวหน้าครอบครัวจะเป็นผู้ทำหน้าที่กราบไหว้แท่นบูชาดวงวิญญาณบรรพบุรุษนี้เป็นประจำ

กล่าวกันว่า ชาวลีซู จะมีผิวขาวมากกว่าชาวลาหู่ พวกหญิงสาวจะมีผิวขาวมาก รูปร่างหน้าตาดี จนจัดได้ว่าเป็นชนเผ่าที่มีผู้หญิงสวยที่สุดในบรรดากลุ่มชาติพันธุ์ส่วนน้อยทั้งหลายในยูนนานและภาคเหนือของประเทศไทย ส่วนผู้ชายชาวลีซู มักมีรูปร่างบึกบึน ล่ำสัน เท้ามือใหญ่หนา เพราะเดินและทำงานหนัก พวกเขานิยมห้อย

เครื่องราง และโพกศีรษะด้วยผ้าสีขาวหรือสีดำ บางคนอาจสวมหมวกกลมมียอดจุกสีดำ เช่นเดียวกับหมวกของชาวจีนในยูนนาน ตามจารีตดั้งเดิมผู้ชายชาวลีซูจะไว้ผมจุกตรงขวัญ และโกนผมรอบศรีษะ เช่นเดียวกับชาวม้ง และชาวฮั่นทว่าปัจจุบันเลิกธรรมเนียมการไว้ผมแบบนี้แล้ว

ชาวจีนยูนนาน The Yunnanese

ในอำเภอแม่อาย ชุมชนของชาวจีนยูนนาน หรือที่ชาวบ้านในภาคเหนือเรียกว่า “จีนฮ่อ” นั้น แยกออกเป็น 2 กลุ่มด้วยกันคือ ชาวยูนนานมุสลิม ซึ่งตั้งเป็นชุมชนมุสลิมบ้านท่าตอนขึ้นอยู่ในเขตตัวเมือง มีมัสยิดอัลเราะฮ์มะฮ์ ที่ก่อตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2517 เป็นศูนย์รวมศรัทธาทางศาสนา และ ชาวจีนฮั่น ที่ส่วนใหญ่คือกลุ่มอดีตทหารจีนคณะชาติและครอบครัวหรือพลเรือนที่ติดตาม ที่เคลื่อนย้ายเข้ามาสู่พื้นที่ชายแดนไทย-พม่า แถบจังหวัดเชียงราย ราวปี พ.ศ. 2496 ในพื้นที่แม่อาย ชาวจีนฮั่นจากยูนนาน (กลุ่มเดียวกับชุมชนจีนยูนนานบนดอยแม่สะลอง) ตั้งชุมชนหมู่บ้านแยกออกไปต่างหากจากชุมชนชาวยูนนานมุสลิม คือที่บ้านสุขฤทัย ในท่าตอน

ชาวจีนยูนนานในภาคเหนือของประเทศไทย ถือเป็นกลุ่มชนที่มีขนบธรรมเนียมประเพณีที่ร่ำรวยอันเป็นผลมาจากอารยธรรมจีน อย่างไรก็ตามพวกเขาคือ “ชาวยูนนาน” (The Yunnanese) ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ชายแดนที่อารยธรรมจีนปะทะกับอารยธรรมอุษาคเนย์ จึงแตกต่างไปจากชาวฮั่นในพื้นที่อื่นของจีนแผ่นดินใหญ่อยู่มาก ด้วยเหตุที่ยูนนานเป็นดินแดนแห่งหุบเขา มีภูเขาสูง การรับรู้ของคนทั่วไปในอุษาคเนย์ที่มีต่อชาวจีนยูนนานจึงมักจะเต็มไปด้วยความสับสน บ้างก็ว่าพวกเขาเป็น “ชาวเขา” ไม่ต่างไปจากกลุ่มอาข่า ลาหู่ ลีซู หรือเมี่ยน ทว่าในความเป็นจริงก็คือ ชาวจีนยูนนานเหล่านี้พูดภาษาจีนกลาง ซึ่งใช้ในหมู่ของชาวฮั่น อันต่างไปจากชาวจีนโพ้นทะเล (Oversea Chinese) ในอุษาคเนย์ที่มักจะพูดภาษาจีนกวางตุ้ง มากไปกว่านั้นชาวจีนยูนนานจำนวนไม่น้อยนับถือศาสนาอิสลาม นี่ยิ่งทำให้อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของพวกเขาดูจะคลุมเครือและแปลกแยกออกมาจากชาวจีนฮั่นทั่วไป

ชาวจีนยูนนานได้อพยพเคลื่อนย้ายเข้าสู่อุษาคเนย์มาอย่างยาวนานด้วยการค้าทางไกล ตามหลักฐานพงศาวดารจีน เส้นทางการค้าระหว่างจีนกับพม่า ผ่านยูนนานนั้นมีมาตั้งแต่ศตวรรษที่ 8 และแน่นอนว่าการค้าอาจมีมาก่อนหน้านั้นด้วยซ้ำ ตามการ

ขยายเส้นทางการค้าของชาวจีน สู่ยูนนาน กวางตุ้ง กวางสี และเวียดนามเหนือ ในช่วงศตวรรษที่ 1 หรือ 2 (Maxwell Hill. 1998) บ้านเกิดเมืองนอนของชาวจีนยูนนานก็คือยูนนาน โดยเฉพาะแถบคุนหมิงถึงชือเหมา ซึ่งเป็นรอยต่อระหว่างยูนนานกับสิบสองปันนาซึ่งเดิมเป็นเขตแดนของพวกไท

อาจกล่าวได้ว่าเหตุการณ์ที่เรียกว่า “กบฏมุสลิม” ในยูนนานซึ่งเป็นความขัดแย้งในเรื่องสัมปทานเหมืองแร่ ระหว่างชาวยูนนานมุสลิมและชาวจีนฮั่นในยูนนาน ระหว่างปี ค.ศ. 1855-1873 นั้น คือสาเหตุสำคัญที่นำไปสู่การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวยูนนานมุสลิม ลงสู่อุษาคเนย์ในช่วงปลายศตวรรษที่ 19 ความขัดแย้งระหว่างชาวจีนมุสลิมและชาวจีนฮั่นในยูนนานนั้นเกิดขึ้นอย่างบังเอิญหรือประจวบเหมาะกับเหตุการณ์ความขัดแย้งระหว่างชาวม้งกับราชวงศ์แมนจู จนไปถึง “กบฏไท่ผิง” หรือการรุกฮือของชาวฮั่นต่อต้านจักรพรรดิแมนจูของชาวฮั่น ในช่วงเวลาดังกล่าวชาวยูนนานมุสลิม สามารถสร้างรัฐอิสลามของตนเองขึ้นมาได้ โดยมีศูนย์อำนาจอยู่ที่ “ต้าลี่” กระทั่งราวปี ค.ศ. 1873 พวกเขาจึงพ่ายแพ้ต่อทัพจีนฮั่น อันเป็นผลให้มีการถอยร่นและอพยพออกจากยูนนานสู่อุษาคเนย์ เพื่อตั้งถิ่นฐานใหม่ในรัฐฉาน ตามเทือกเขาคะฉิ่นในพม่า และลาวตอนเหนือ

มัสยิดอัลเราะฮ์มะฮ์ ของชุมชนชาวยูนนานมุสลิม
ตำบลท่าตอน อำเภอแม่อาย จังหวัดเชียงใหม่ ก่อตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2517
ภาพ: วสันต์ ปัญญาแก้ว มิถุยายน 2565

ความเป็นมาของชาวมุสลิมในยูนนาน อาจย้อนกลับไปที่ศตวรรษที่ 13 เมื่อทัพของมองโกลนำโดยกุบไลข่าน ขยายอำนาจลงมาทางตอนใต้ของจีนคือยูนนานในปัจจุบันซึ่งในเวลานั้นยังไม่ใช่เขตแคว้นที่มีชื่อนี้ แต่เป็นอาณาจักรที่เป็นอิสระ ซึ่งบางครั้งก็เป็นประเทศราช ส่งส่วยบรรณาการให้จักพรรดิจีน การเข้ามาของกองทัพกุบไลข่านซึ่งจำนวนไม่น้อยเป็นชาวมุสลิมจากเอเชียกลาง เป็นจุดเริ่มต้นของการก่อเกิดชุมชนมุสลิมในยูนนาน เช่นเดียวกับชาวมุสลิมในภาคตะวันตกเฉียงเหนือของจีน ที่มณฑลซินเจียง ชาวยูนนานมุสลิมคือกลุ่มที่ผูกขาดการค้าและการเดินทางไกลบนแผ่นดินใหญ่ในแถบนี้

ราวศตวรรษที่ 19 กองคาราวานของชาวมุสลิมยูนนาน เดินทางผูกขาดเส้นทางการค้าเหนือพื้นที่ซึ่งกินอาณาบริเวณตั้งแต่ตอนเหนือของพม่า ภาคเหนือของไทย ภาคเหนือของลาว และมณฑลทางตะวันตกเฉียงใต้ของจีนในปัจจุบันคือ ชื่อฉวน ยูนนาน กุยโจว และกวางสี ในช่วงหน้าหนาวหรือหน้าแล้งในภาคเหนือของประเทศไทย คาราวานเหล่านี้จะเดินทางไกลลงไปทางใต้ไปจนถึงเมาะละแหม่งซึ่งเป็นเมืองท่าในพม่า แน่นอนว่าพวกเขาผ่านเชียงรายลงมาเชียงใหม่ และหากไปทางตะวันตกก็ขึ้นไปถึงบาโม้ ผ่านเมืองเชียงตุง ซึ่งบนเส้นทางการค้านั้นพวกเขามักจะลำเลียงสินค้าพวกผ้าฝ้าย พรม ขนสัตว์ และเกลือ ลงมา ขากลับขึ้นไปยังต้าลี่ คาราวานพ่อค้าทางไกลเหล่านี้มักขนเอา ฝ้ายดิบ ชา ฝิ่น หยก และบางทีก็เป็นพวกธัญญาพืชทั้งหลาย กลับไปค้าขายในต้าลี่ด้วย

ระหว่างการเดินทาง พวกพ่อค้าทางไกลชาวยูนนาน มักตั้งแคมป์พักแรมในพื้นที่เปิดกลางแจ้ง ซึ่งในเขตยูนนาน บนเส้นทางการค้าของพวกเขามักมีโรงเตี๊ยมให้บริการทั้งอาหารและที่พัก พ่อค้าทางไกลเหล่านี้จึงไม่จำเป็นต้องเสียเวลาดูแลสัตว์พวกลา ล่อ ขนของเพราะโรงเตี๊ยมหรือโรงแรมเล็กๆเหล่านี้ สามารถที่จะช่วยปกป้องทรัพย์สินจากโจรได้ ทว่าเมื่อเดินทางนอกเขตแดนยูนนาน กองคาราวานมักต้องพักแรมอยู่บนภูเขา ซึ่งจะมีบ้านของชาวจีนยูนนานตั้งรกรากอยู่ก่อนแล้ว ในการเดินทางค้าทางไกลตามสันเขา พวกเขาจึงมักมีโอกาสค้าขายกับชาวป่าชาวดอย อย่างไรก็ตามเป้าหมายสำคัญของพวกเขาคือตลาดใหญ่กลางเมืองในอุษาคเนย์ เช่น เชียงรุ่ง เชียงตุง เชียงราย เชียงใหม่ และเมาะละแหม่ง อันเป็นตลาดการค้าที่พวกเขาก็มักจะทำการค้ากับกลุ่มชาวจีนคนอื่นๆ เนื่องมาจากอย่างน้อยในศตวรรษที่ 19 ตามเมืองเหล่านี้ได้มีชาวยูนนานเข้ามาตั้งรกรากอยู่ก่อนแล้ว

ชาวจีนยูนนานเหล่านี้นี่เองที่ทำหน้าที่เป็นพ่อค้าคนกลางระหว่างผู้ผลิต หรือพ่อค้าท้องถิ่นกับกองคาราวานจากยูนนาน การค้าทางไกลจำเป็นต้องอาศัยความรู้ที่ลึกซึ้งและใกล้ชิดกับผู้คนและดินแดนนอกเขตแดนจีน กำไรและการอยู่รอดของพ่อค้าชาวจีนยูนนานเหล่านี้จึงขึ้นอยู่กับความรู้ในเรื่องนี้ล้วนๆ จึงไม่น่าแปลกใจเมื่อเกิดเหตุการณ์ “กบฏมุสลิม” ในยูนนาน เมื่อชาวยูนนานมุสลิมต้องลี้ภัยออกจากยูนนานเข้ามายังดินแดนอุษาคเนย์ พวกเขาไม่ได้เป็นคนแปลกหน้า แต่ทว่าว่ายังคงมีฐานะเป็นพ่อค้าจากยอดดอยและพ่อค้าคนกลางในย่านกลางเมือง

อย่างไรก็ตาม การอพยพระรอกที่ 2 จากยูนนาน (ช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2) ซึ่งเป็นการอพยพครั้งสำคัญอีกครั้งหนึ่งของชาวมุสลิมจากยูนนาน ที่เดินทางเข้าสู่ดินแดนอุษาคเนย์นั้น เกิดขึ้นในช่วงต้นพุทธทศวรรษ 2490 สาเหตุก็มาจากเรื่องการเปลี่ยนแปลงและความขัดแย้งทางการเมืองในจีนระหว่างพรรคอมมิวนิสต์จีนและกองทัพทหารจีนคณะชาติ หลังชัยชนะของพรรคคอมมิวนิสต์จีนในปี พ.ศ. 2492 กองกำลังบางส่วนของทหารจีนคณะชาติและพลเมือง ซึ่งกลายเป็นผู้อพยพลี้ภัยสงคราม ได้เดินเท้าหนีตายข้ามชายแดนจีน-พม่า เข้าสู่เขตของพวกว้าและพวกไทในแถบตอนบนของพม่า กลุ่มทหารและพลเมืองเหล่านี้ส่วนใหญ่คือชาวจีนท้องถิ่นที่มาจากยูนนานตะวันตก

หลังถอยร่นเข้ามาเคลื่อนไหวอยู่ในเขตพม่าตอนบนและภาคตะวันออกของรัฐฉาน เมื่อแรงกดดันจากรัฐบาลพม่า จนในที่สุดสหประชาชาติ ได้เข้ามาเป็นตัวกลางและอพยพกองกำลังและพลเมืองของทหารจีนคณะชาติกลุ่มนี้ไปยังไต้หวัน ทว่ามีกลุ่มที่เหลือ หรือตัดสินใจไม่ได้อพยพไปไต้หวัน ได้เคลื่อนย้ายเข้าสู่พื้นที่ป่าเขาของประเทศไทยตามแนวชายแดนไทย-พม่า ราวๆ ปี พ.ศ. 2497 ได้เริ่มมีการเคลื่อนย้ายจากยอดดอย ป่าเขา ลงมาตั้งหมู่บ้านตามพื้นที่ชายขอบของแอ่งที่ราบระหว่างหุบเขาในเขตจังหวัดเชียงราย (โดยเฉพาะแถบดอยแม่สลอง) เชียงใหม่ และแม่ฮ่องสอน ซึ่งมีชาวไทพื้นราบอาศัยอยู่ก่อนแล้ว และนี่คือที่มาของประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานใหม่ของชุมชนชาวจีนยูนนาน (ทั้งฮั่นและมุสลิม) ในพื้นที่ท่าตอน อำเภอแม่อาย อำเภอเวียงแหง และเมืองปาย

ชุมชนของชาวจีนยูนนานเหล่านี้ มีขนาดใหญ่ ประชากรตั้งแต่ 500-3,000 คน ส่วนใหญ่พวกเขาทำนาทำไร่ ปลูกธัญญพืช เลี้ยงหมู เลี้ยงไก่ เท่าที่ที่ดินจะเอื้ออำนวย

เป็นที่ประจักษ์ชัดว่าชุมชนหมู่บ้านของชาวจีนยูนนานเหล่านี้ ย่อมแปลกแยกแตกต่างออกไปจากหมู่บ้านของชาวนาในภาคเหนือ ทั้งรูปทรงของบ้านเรือน ที่มักสร้างด้วยอิฐ และมุงกระเบื้อง ตลอดจนการวางผังของตัวบ้านที่มักจะมีห้องรับแขก หรือห้องโถงอยู่ตรงกลาง และล้อมรอบด้วยห้องนอน ห้องครัวทั้งสองข้าง มากไปกว่านั้นหากไม่ใช่กลุ่มที่เป็นมุสลิม ชาวจีนฮั่นจากยูนนานเหล่านี้ก็นับถือพุทธศาสนามหายานและลัทธิเต๋า ซึ่งจะมีการสร้างวัดแบบจีน ส่วนในชุมชนของชาวยุนนานมุสลิมก็จะต้องมีการสร้างมัสยิด ขณะที่สุสานฝังศพก็ต้องตั้งอยู่บนพื้นที่ที่เสมือนชัยภูมิ ซึ่งมักจะอยู่บนยอดดอยหรือบนเนินสูง หันหน้าไปทางตะวันออก นอกจากนี้ในชุมชนของชาวจีนยูนนานที่มีขนาดใหญ่ เช่น บนดอยแม่สลอง ซึ่งส่วนใหญ่คือชาวจีนฮั่น อย่างน้อยก็ต้องมีโรงเรียนประถมตั้งอยู่ ซึ่งจะมีครู ทั้งครูจีนและครูไทย ช่วยกันสอนหนังสือ ด้วยเหตุนี้ในชุมชนของชาวจีนยูนนาน ที่มักจะตั้งอยู่บนดอยสูงในพื้นที่ชายแดน และหลายพื้นที่ปะปนไปกับชุมชนชาวเขากลุ่มอื่น เช่น อาข่า ลาหู่ ปัจจุบันภาพที่เราพบเห็นได้ โดยเฉพาะช่วงสุดสัปดาห์หยุดยาวก็คือ ชุมชนชาวจีนยูนนานเหล่านี้ (เช่น บ้านรักไทย อำเภอแม่ฮ่องสอน บ้านสันติชล ในเมืองปาย และบ้านสันติคีรี บนดอยแม่สลอง อำเภอแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย) ได้กลายเป็นสถานที่ท่องเที่ยว มีการเข้าตลาดเช้า มีร้านค้าขายชาและสินค้าจีน จนไปถึงภัตตาคารอาหาร และกิจกรรมการแสดงทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะการเฉลิมฉลองช่วงเทศกาลตรุษจีน ที่จะเต็มไปด้วยฝูงชน ผู้คน นักท่องเที่ยว และชาวจีนยูนนานเอง ที่เดินทางมาจากพื้นที่ต่างๆ ของประเทศไทย ทั้งเพื่อท่องเที่ยว และร่วมเฉลิมฉลองเทศกาลปีใหม่ กลายเป็นสีสันของชีวิตเศรษฐกิจและวัฒนธรรมของชาวจีนยูนนานในภาคเหนือของประเทศไทย

เอกสารอ้างอิง

กองกิจการนิคมสร้างตนเองและพัฒนาชาวเขา กลุ่มกิจการชาวเขา. 2559. *ทำเนียบชุมชนบนที่สูง ครอบคลุมพื้นที่ 20 จังหวัด ของประเทศไทย ประจำปี พ.ศ. 2559*. กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ. กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์

คาร์ล บ็อค. 2562. ท้องถิ่นสยามยุคพระพุทธเจ้าหลวง. *เสถียร พันธรังษี, อัมพร ทีขะระ แปลจาก Temples and Elephants: The Narrative of a Journey of Exploration through Upper Siam and Lao*. สำนักพิมพ์ศรีปัญญา.

วสันต์ ปัญญาแก้ว (บรรณาธิการ). 2564. *พิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์จังหวัดแม่ฮ่องสอน*. ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. 2564.

อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และเดวิด วัยอาจ. 2548. *ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่*. สำนักพิมพ์ซิลค์เวอร์ม.

Hallett, Holt S. 2000. *A Thousand Miles on an Elephant in the Shan States*. White Lotus.

Grabowsky, Volker. 2017. “Population Dynamics in Lan Na during the 19th Century”. *The Journal of Siam Society*. Vol. 105. 197-244.

Maxwell Hill, Ann. 1998. *Merchants and Migrants: Ethnicity and Trade among Yunnanese Chinese in Southeast Asia*. Yale Southeast Asia Studies Monograph Series No. 47.

McCarthy, James. 1994. *Surveying and Exploring in Siam*. White Lotus.

McKinnon, John and Wanat Bhruksasri. Edited. 1987. *Highlanders of Thailand*. Oxford University Press.